

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI

UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

**OBILJEŽJA SAJBERBULINGA KOD
UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA U BANJOJ LUCI**

MASTER RAD

Mentor:

Prof. dr Aleksandar Jugović

Kandidat:

Gorica Madžarević

Banja Luka, februar 2019. godine

**UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA**

**OBILJEŽJA SAJBERBULINGA KOD
UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA U BANJOJ LUCI**

MASTER RAD

Mentor:

Prof.dr Aleksandar Jugović

Kandidat:

Gorica Madžarević

Banja Luka, februar 2019. godine

**UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE**

**CHARACTERISTICS OF CYBERBULLYING
AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS IN BANJA
LUKA**

MASTER THESSIS

Mentor:

Prof.dr Aleksandar Jugović

Candidate:

Gorica Madžarević

Banja Luka, February 2019.

Mentor: Prof. dr Aleksandar Jugović, redovni profesor, Univerzitet u Banja Luci, Fakultet političkih nauka

Naziv master rada: Obilježja sajberbulinga kod učenika srednjih škola u Banjoj Luci

Rezime: *Predmet istraživanja u ovom radu su obilježja sajberbulinga kod učenika srednjih škola. Važnost istraživanja u kontekstu nauke i prakse socijalnog rada jeste da se rješi problem zlostavljanja na društvenim mrežama među učenicima srednjih škola. Shodno postavljenim istraživačkim zadacima i hipotezama, uzorkom je obuhvaćena skupina od 302 učenika sva četiri razreda srednjih škola. Istraživanja su pokazala da su kod učenika srednjih škola prisutni svi oblici sajberbulinga na društvenim mrežama. Učenici su bili vršioci sajberbulinga i bili žrtve istog, kako van škole tako i u školi.*

Sajberbuling se više odvijao u školi, učenici su češće vršili sajberbuling. Stariji učenici srednjih škola u odnosu na mlađe su češće vršili sajberbuling, dok su mlađi učenici bili češće žrtva.

Ključne riječi: elektronsko nasilje, učenici srednjih škola, društvene mreže, online zlostavljanje, uznemiravanje.

Naučna oblast: Društvene nauke

Naučno polje: Društvene promjene, teorija socijalnog rada

Klasifikaciona oznaka: S 214

Tip odabrane licence Kreativne zajednice: CC BY-SA

Mentor: Prof. dr Aleksandar Jugović, professor, University of Banja Luka, Faculty of Political Science

Master thesis: Characteristics of cyberbullying among high school students in Banjaluka

***Summery:** The subject of this research is characteristics of syberbulling among high school students. The importance of the research, in the context of science and social work practice, is finding solutions for cyberbullying on social media among high school students. According to the research tasks and hypotheses, the sample included a group of 302 students from each grade of high school. The research has shown that all kinds of cyberbullying were present among high school students. Students were equally victims and perpetrators of cyberbullying, either inside or outside of the school.*

Statistically, cyberbullying is more common atschoools, students were rather doing cyberbullying at school than at home. Senior students are more common perpetrators of cyberbullying, whereas younger students are mostly victims.

Keywords: Cyberbullying, high school students, social media, online abuse, harassment.

Branches of science: Social sciences

Fields of Science: Social changes, theory of social work

Common European Rescearch Information Format: S 214

Creative Commons: CC BY-SA

SADRŽAJ:

1. UVOD	8
2. TEORIJSKI DIO	10
2.1. OBILJEŽJA SAJBERBULINGA KOD UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA	10
2.1.1. ODREĐIVANJE POJMA SAJBERBULINGA	13
Pojam bulinga	14
2.1.2. SPECIFIČNOSTI SAJBERBULINGA	16
2.1.2. VRSTE SAJBERBULINGA	18
3. EMPIRIJSKI DIO	24
3.1. NAUČNA I DRUŠTVENA OPRAVDANOST ISTRAŽIVANJA	24
3.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA	24
3.3. CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA	26
3.4. VARIJABLE ISTRAŽIVANJA	26
3.5. OSNOVNE METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA	27
3.6. PROSTORNI I VREMENSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	29
3.7. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE ISPITANE POPULACIJE	29
3.8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	30
OPŠTA HIPOTEZA	31
H1: ELEKTRONSKO NASILJE NAJČEŠĆE VRŠE DJEČACI KOJI IMAJU SKLONOST DRUGIM OBLICIMA NASILNOG PONAŠANJA	34
H2: POSTOJI VEZA IZMEĐU ISKUSTVA ELEKTRONSKOG NASILJA I OSJEĆANJA USAMLJENOSTI	39
H3: KOD UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA SU PRISUTNI SVI OBLICI SAJBERBULINGA	43
H4: DJEVOJČICE SU SKLONIJE SVIM OBLICIMA SAJBERBULINGA U ODNOSU NA DJEČAKE	49
H5: STARIJI UČENICI SU SKLONIJI SVIM OBLICIMA SAJBERBULINGA OD MLADIH UČENIKA	50
H6: UČENICI SU ČEŠĆE ZLOSTAVLJALI PUTEM SVIH VRSTA SAJBERBULINGA NEGO ŠTO SU BILI ŽRTVE	53
H7: UČENICI SU PUTEM SVIH OBLIKA SAJBERBULINGA ČEŠĆE BILI ZLOSTAVLJANI VAN ŠKOLE NEGO U ŠKOLI	57
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA PO VARIJABLAMA	61
4.1. ZLOSTAVLJANJE PREKO TEKSTUALNIH (SMS) PORUKA	61
4.2. ZLOSTAVLJANJE PUTEM TELEFONSKIH POZIVA	62
4.3. ZLOSTAVLJANJE PREKO FOTOGRAFIJA I VIDEO ZAPISA SA TELEFONA	63

4.4.	ZLOSTAVLJANJE PREKO EMAIL-A.....	64
4.5.	ZLOSTAVLJANJE U CHAT SOBAMA.....	65
4.6.	ZLOSTAVLJANJE INSTANT PORUKAMA.....	66
4.7.	ZLOSTAVLJANJE NA WEB SAJTOVIMA	67
5.	ZAKLJUČAK.....	70
6.	LITERATURA	73
	PRILOG.....	76

1.UVOD

Sajberbuling je pojava koje se ne može mimoići u savremeno doba. Naime, sajberbuling je jedna od negativnih strana koje nam je donjeo razvoj novih komunikacijskih sredstava. Razvoj novih komunikacijskih sredstava je donjeo niz pozitivnih stvari u naše živote, i olakšao svakodnevni život, međusobnu komunikaciju i sveukupnu dostupnost informacija. Ali, kao i sve, ono sa sobom donosi neke negativnosti, a elektronsko nasilje jedna je od njih.

Nasilje u srednjim školama nije nova pojava, ali vremenom su se mjenjali njegovi pojmovni oblici. Srednjoškolsko nasilje je sa razvojem novih komunikacijskih sredstava dobilo nove platforme na kojima može da se širi. Sajberbuling je specifična forma vršnjačkog nasilja koja je omogućena razvojem novih komunikacijskih sredstava, i koja se temelji na zloupotrebi različitih tehnoloških platformi da se naštetiti žrtvi. Sajberbuling je zlostavljanje u virtuelnom svijetu.

Zastupljenost sajberbulinga u medijima je rijetka, a i kada se o tome čuje, ono je marginalizovano. Javnost kao da i ne registruje vijest kada se priča u medijima o sajberbulingu. Koliko god da je sajberbuling pojava koja dobija na kvantitetu i kvalitetu u našim školama, još je uvijek kategorično zanemarivana od svih. Roditelji ne znaju šta im djeca rade na internetu, a sama djeca nisu svjesna opasnosti koja tamo postoji. Mladi i djeca su najizloženija kategorija na internetu. Mladi smatraju da je izbjegavanje sajberbulinga adekvatan i efikasan način odbrane od istog. U regionu postoji mali broj sprovedenih istraživanja o sajberbulingu i njegovim posljedicama i uticajima na djecu i mlade. Ne postoje ni edukacije o sajberbulingu kako bi se mladi upoznali sa njim, i naučili kako da se odbrane.

Najzastupljeniji je sajberbuling preko društvenih mreža, s obzirom na to da su društvene mreže fenomen današnjice. Društvene mreže su jedan od najrasprostranjenijih fenomena današnjice, koji je poprimio globalne razmjere. Milioni korisnika praktično pokušavaju da infiltriraju svoj život iz realnog u virtuelni svijet, provodeći svakodnevno sate na društvenim mrežama. Naročita ekspanzija korišćenja internet društvenih mreža prijetnja je kod adolescenata. Od društvenih mreža najpopularniji među mladima je Fejsbuk, i kao takav najplodnije je tlo za elektronsko nasilje i ispoljavanje hejterskih ponašanja. Sajberbuling za sobom vuče niz negativnih uticaja. Nasilje na Fejsbuku je sigurno jedno od najučestalijih oblika ispoljavanja nasilja.

Društvene mreže su plodno tlo za vršenje nasilja, jer proizvode osjećaj mržnje kod korisnika da komentarišu, vrijeđaju druge u velikoj mjeri i da se te informacije šire znatnom brzinom. Konfliktna situacija koja započne ovim načinom na društvenim mrežama, često mogu da prouzrokuju fizički sukob. Sajbernasilje se dešava na svim društvenim mrežama.

Bez obzira na to što se u moderno doba posvećuje velika pažnja zaštiti učenika i njihovih prava, sajberbuljing, kao zlostavljanje u virtuelnom svijetu, još se nije na adekvatan način regulisalo.

2. TEORIJSKI DIO

2.1. OBILJEŽJA SAJBERBULINGA KOD UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA

Činjenica je da je razvoj interneta i novih sredstava komunikacije unio novine u naš život i svakodnevnicu, olakšao svakodnevnu komunikaciju među ljudima, razmjenu različitih sadržaja, olakšao učenje i učinio dostupnim mnoštvo informacija i izvora podataka. Internet ima svoje dobre i loše strane, pozitivne i negativne uticaje, može biti koristan i štetan, sve zavisi od nas, od načina na koji ga koristimo. Internet obuhvata veliki broj korisnika, a samim tim postaje idealno mjesto za agresore različitog tipa. Korisnici interneta koji su najviše izloženi su pretežno mladi, djeca, adolescenti, studenti koji često postaju žrtve nasilnika u sajber prostoru. Mnoga istraživanja su pokazala da ljudi generalno najviše koriste i posjećuju društvene mreže.

Društvene mreže su jedan od najrasprostranjenijih i najinteresantnijih fenomena današnjice, modni trend koji je dobio globalne razmjere. Milioni korisnika svakodnevno provode sate i sate na društvenim mrežama, praktično infiltrirajući život iz realnog svijeta u svijet fikcije i imaginacije. Naročita ekspanzija korišćenja društvenih mreža primjetna je kod adolescenata, posebno na Fejsbuku. Fejsbuk kao najpopularnija društvena mreža među adolescentima vuče za sobom niz negativnih uticaja, od kojih se najviše ističe nasilje na Fejsbuku. Konkretni i sigurno najučestaliji oblici ispoljavanja nasilja na Fejsbuku su svakako mnogobrojni oblici ispoljavanja raznih prijetnji, uvreda, ponižavanja i zlostavljanja, ali pod nasiljem u ovom širem kontekstu treba posmatrati i razne oblike omalovažavanja i degradiranja, maltretiranja, uhođenja, iritiranja, lažnog predstavljanja i mnogobrojne druge oblike negativnog ponašanja prema žrtvi sa ciljem da se žrtva povrijedi, uvrijedi, da ima konstantan osjećaj nespokojstva, straha, ugroženosti. Na Youtubu-u se u velikom procentu reprodukuje nasilje među vršnjacima. Nasilje se dešava na svim društvenim mrežama (Facebook, Instagram, Twiter, Yahoo, Youtube, Skype i druge).

Vršnjačko nasilje kao oblik kriminogenog ponašanja je najrasprostranjenije na društvenim mrežama. Ovaj oblik nasilja posebno je poguban po mladu populaciju, jer su oni većinski korisnici društvenih mreža i tako postaju žrtve nasilja jer su konstantno izložene.¹Uzrok ovome je što nasilnički sadržaj (bez obzira na to o kakvoj vrsti sadržaja se radi) dolazi do drugih

¹Miladinović, Petrović, 2013; 264

korisnika društvenih mreža koji poznaju žrtvu ili su iz njenog životnog okruženja, a čega je svjesna i sama žrtva, usljed čega dolazi do njene reakcije u vidu pasivizacije i drugih posljedica koje vršnjačko nasilje nanosi samoj žrtvi.² Osim toga što nasilje u školama postaje sve prisutnije, činjenica je da se ispoljavaju i novi pojavni oblici ove društveno neprihvatljive i zabrinjavajuće pojave. Jedan od njih je i tzv. elektronsko nasilje – specifična forma vršnjačkog nasilja koja je omogućena razvojem interneta, i koja se temelji na zloupotrebi različitih tehnoloških platformi kako bi se narušio psihološki, a nekada i fizički integritet žrtve.³ Elektronsko nasilje raste kao socijalna pretnja, prvenstveno kod učenika, međutim, ovo nije ograničeno samo na učenike, već i na njihove nastavnike, a dešava se i na radnom mjestu.

Sajberbullying je pojava koja u posljednje vrijeme privlači veliku pažnju i koja je prisutna i na našim prostorima, problem o kome se posljednjih godina sve više govori, ali istovremeno i problem koji nije dovoljno istražen i objašnjen. Da bi se on uspješno rješavao potrebno je najprije se dobro upoznati sa njim, njegovim karakteristikama, raširenošću i oblicima. Sajberbullying označava svaki vid vršnjačkog nasilja u zamišljenom svijetu. Obični bullying se dešava u školi ili na ulici, dok kod sajberbulyinga osoba doživi neprijatnosti stalno, u svojoj kući, u kafiću, i to nasilje može trajati 24 sata. Sajberbullying obuhvata različite oblike ponašanja, a neki od njih su: uznemiravanje, vrijeđanje, slanje prijeteci ili uvredljivih poruka, ugrožavanje prijetnosti, “provaljivanje” u tuđe mail adrese ili naloge na društvenim mrežama, krađe ili promjena lozinke, lažno predstavljanje, iznošenje u javnost ličnih podataka ili privatnih informacija, ostavljanje uvredljivih komentara, kreiranje stranica ili grupa u kojima se na bilo koji način ponižavaju, vrijeđaju, ismijavaju ili uznemiravaju vršnjaci, postavljanje ili slanje fotografija drugih osoba i traženje da se ocjenjuju po određenim osnovama ili karakteristikama, slanje virusa ili neželjenih sadržaja. Elektronsko nasilje takođe može uključivati slanje nećijih fotografija ili postavljanje istih na određene stranice ili grupe na društvenim mrežama, uz traženje da ih drugi ocjenjuju. Često se na taj način osobe omalovažavaju na račun njihovog izgleda. Takođe nije rijetka pojava ni formiranje različitih grupa u kojima se osobe pozivaju da navedu koju osobu mrze i da napišu nešto o njoj, slanje poruka sa neprikladnim sadržajem sa brojem telefona i adresom žrtve, itd. Sve ovo može donijeti velike neprijatnosti žrtvi, a u nekim

² Miladinović, Petrović, 2013

³ Privitera, Campbell, 2009

situacijama je dovesti i u opasnost. ⁴Postoje specifičnosti nasilja putem interneta koje ga razlikuju od nasilja u neposrednom odnosu, a to su:

- Može biti prisutno 24 sata, svih sedam dana u sedmici,
- Izloženost i kod kuće i na mjestima koja su ranije bila sigurna za dijete,
- Publika i svjedoci mogu biti mnogobrojniji i brzo se povećavaju,
- Anonimnost pojačava osjećaj nesigurnosti kod žrtve,
- Zlostavljanje putem interneta može biti prisutno među vršnjacima, a mete mogu biti i odrasli kao na primjer nastavnici i učitelji.

Jedno od najopsežnijih istraživanja o sajberbulingu sprovedeno je od strane IPSOS-a, 2012 godine. Uzorak je obuhvatao 18 687 građana iz 24 države: Indije, Indonezije, Švedske, Kanade, Australije, Brazila, Saudijske Arabije, Sjedinjenih Američkih Država, Južnoameričke Republike, Turske, Meksika, Argentine, Kine, Ujedinjenog Kraljevstva, Južne Koreje, Poljske, Belgije, Rusije, Njemačke, Japana, Mađarske, Španije, Italije i Francuske. Ovo istraživanje je pokazalo da je 66% ispitanika svjesno postojanja sajberbulinga, da su vidjeli, pročitali ili čuli nešto o tome. Posebno je visok procenat kod državljana Austrije (87%), i Poljske (83%). 12% roditelja je navelo da je njihovo dijete bilo žrtva sajberbulinga. 6% ispitanika je reklo da su djeca bila žrtva jednom ili dva puta, 21% nekoliko puta, dok je 3% ispitanika izjavilo da su djeca redovno bila žrtve sajberbulinga. Najveći broj slučajeva je zabilježen u Indiji (32%), u Brazilu (19%), Saudijskoj Arabiji (19%), Kanadi (18%) i Sjedinjenim Američkim Državama (15%) (IPSOS, 2012).

U Srbiji i susjednim zemljama postoji jako mali broj istraživanja na ovu temu. Jedno od malobrojnih istraživanja ovog problema sproveo je UNICEF u jednoj osnovnoj školi u Srbiji. Rezultati su sljedeći: 74% učenika ima računar kod kuće, 41% ima pristup internetu kod kuće, 29 učenika je bilo izloženo nasilnom ili seksualnom nasilju, najčešće preko sms ili mms poruka, 51% njih se za pomoć obratilo roditelju, a 14% nekom prijatelju. ⁵Novija istraživanja iz 2013 godine obuhvatilo je 1489 djece sa područja Hrvatske, starosti između 11 i 18 godina, pokazalo

⁴Buljan, Flander, 2010

⁵ Poliklinika za zaštitu djece Zagreba "Hrabri telefon", 2013

je da 12,1% djece doživjelo nasilje na društvenoj mreži Fejsbuk, a 9,6% njih se ponašalo nasilnički. ⁶Svako peto dijete je izjavilo da je nekoliko puta ili češće primalo uvredljive poruke ili komentare putem Fejsbuka, svako drugo dijete je to doživjelo barem jednom, a 9% djece priznaje da je to više puta činilo. O svakom četvrtom dijetetu su putem Fejsbuk-a širili laži, a 7% djece priznaje da je to samo činilo.

2.1.1. ODREĐIVANJE POJMA SAJBERBULINGA

Nasilje među vršnjacima nije nova pojava, ali sa razvojem interneta dobile su se nove platforme za vršnjačko nasilje i pojavio se njegov novi pojavni oblik tzv. sajberbuling. Sajberbuling je specifična forma vršnjačkog nasilja koja je omogućena razvojem novih komunikacijskih sredstava, i razvojem interneta. Takođe, tradicionalni oblici nasilja dobili su mogućnost da dosežu šire publike, da se žrtve više zlostavljaju, ponižavaju, omalovažavaju (tzv. sekundarna viktimizacija žrtve).

Korišćenjem interneta dobija se anonimnost. Anonimnost nam donosi dobre i loše stvari. Naime, anonimnošću se možemo lakše otvoriti, izreći svoja mišljenja ili zatražiti pomoć u rješavanju problema bez neugodnosti, sramote. Ali nisu svi korisnici interneta dobronamjerni, a anonimnost donosi veću mogućnost eksploatacije ljudima koji žele da vas zloupotrebe.

Napad preko interneta može biti: 1.Direktan napad ili 2.Indirektan napad, tj. napad preko posrednika (korišćenje email-ova i drugi internet profila za lažno predstavljanje i kao takvo napadanje). Najizloženiji su djeca, tinejdžeri.

⁶Poliklinika za zaštitu djece Zagreba „Hrabri telefon“ 2013

Pojam bulinga

Engleski termin „bullying“ je najčešće korišćen termin za vršnjačko nasilje i nasilje u školama kako u stručnoj javnosti tako i u svakodnevnoj komunikaciji. Izvjestan problem se pojavljuje što u našem jeziku nema adekvatnog prevoda termina „bullying“. Dok se u engleskom jeziku označava kao agresija jačeg prema slabijem, kod nas se prevodi kao zlostavljanje, maltretiranje, nasilje, nasilništvo.

Dalje, u našem jeziku nema ni adekvatnog prevoda za termin „sajberbuling“, pa se najčešće prevodi kao elektronsko nasilje, nasilje u sajber prostoru, nasilje preko interneta, ali koristi se i sam termin sajberbuling ili sajber nasilje.

Sajberbuling je noviji fenomen, ne postoji njegova opšte prihvaćena definicija, a definicije koje se koriste obično su zasnovane na definicijama tradicionalnog bulinga, odnosno nasilništva, što izaziva određene nesuglasice između istraživača i teoretičara.

Recimo za definisanje tradicionalnog bulinga se koriste sljedeće tri karakteristike: namjera, ponavljanje i disbalans moći. A korišćenje ove tri karakteristike za definisanje sajberbulinga je nešto problematičnije, jer odrediti namjeru u sajberbulingu je teže zbog same indirektne prirode tog nasilništva (kako odrediti da li namjera treba izazvati štetu ili samo postojanje namjere ima isti efekat na žrtvu). Na internetu samo postavljanje nekog sadržaja u virtuelnom svijetu predstavlja ponavljanje – sadržaj će biti pregledan ko zna koliko puta nezavisno od onog ko ga je postavio. Kada je jednom nešto postavljeno tamo, tu ostaje dugo vremena, i viktimizacija žrtve se ponavlja dugo nakon samog incidenta. Disbalans moći može doći zbog nečije bolje elektronske pismenosti, ili žrtvine nepismenosti.

Menesini i Nocentini⁷ su bili zagovornici da se za definisanje sajberbulinga ne mogu koristiti ove karakteristike za definisanje tradicionalnog nasilništva, jer definicija sajberbulinga ne bi bila potpuna. Predložili su dvije dodatne karakteristike za definisanje sajberbulinga. Anonimnost: postoji kada se počinitelj nasilja krije iza anonimnosti, krije svoj identitet, i time se povećava osjećaj nemoći žrtve i sami negativni efekti na žrtvu su veći, nema kontrolu, kontrola počinioca je veća. Publicitet: na internetu je dostupnost veća, publicitet podrazumjeva širu publiku za

⁷Ersilia Menesini, Anna Laura Nocentini, University of Florence, 2009.

ponižavanje žrtve i pojavljivanje sekundarne viktimizacije žrtve.⁸ Anonimnost pored većeg osjećaja nemoći žrtve u sajberbulingu, naravno otvara vrata i za druge kriminogene razloge, iza anonimnosti se može kriti odrasla osoba koja se nada drugoj, drugačijoj eksploataciji djeteta. Publicitet se dešava i ostvaruje preko javnih foruma, društvenih mreža, različitih veb stranica.

Postoje teoretičari koji smatraju da je sajberbuling lakši vid nasilništva zbog lakše mogućnosti da se interakcija počinioca nasilja i žrtve prekine.

Sajbernasilništvo je agresivni, nasilni, namjerni čin (agresije) nasilja sproveden, učinjen od strane pojedinaca ili od određene grupe ljudi, koristeći elektronske forme komunikacije i kontakata, često i dug vremenski period i time viktimizirajući žrtvu koja se od toga ne može lako odbraniti.⁹ Ovako definisano sajbernasilništvo je slično tradicionalnom nasilju, s tim što se koriste nove informacijsko-komunikacijske tehnologije. Sajberbuling predstavlja novi vid nasilništva i uznemiravanja, gdje se nasilje dešava kroz i putem moderne tehnologije¹⁰.

Sajberbuling predstavlja svaki oblik vršnjačkog nasilja u virtuelnom svijetu. Predstavlja relativno nov pojam kako u svijetu, tako i kod nas, koji je uveliko raširen. Postoji mali broj istraživanja vezanih sa ovaj fenomen, šira javnost nije upoznata sa konceptom sajbernasilništva, a u medijima se sporadično spominje. Djeca su upravo ta koja najviše vremena provode na internetu, a nisu svjesna opasnosti koje im tamo prijeti, kako od sajberbulinga tako i od drugih vrsta virtuelnog kriminogenog ponašanja. Roditelji su još u većem mraku jer oni ne znaju šta im djeca rade na internetu. Sajbernasilje je u porastu kako u Bosni i Hercegovini tako i u širom svijeta. U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena državna strategija koja reguliše sajber sigurnost.

Sajber nasilništvo se može definisati kao i „objavljivanje i/ili slanje slika i tekstova posredstvom interneta i/ili drugih digitalnih komunikacijskih sredstava koji su namjenjenipovređivanju osobe“¹¹.

⁸Ersilia menesini, Anna Laura Nocentini, „Cyberbullying definition and Measurement of Some Critical Considerations“, University of Florence, 2009.

⁹Et. Al. Smith, P. K., 2008.

¹⁰Slonje, Robert; Smith, Peter K.; Goldsmiths College University of London, „Cyberbullying: Anathor main type of bullying?“, Scandinavian Journal of Psychology, 49, 147-154, 2008.

¹¹Willard, 2009.

Kao što vidimo postoji veliki broj definicija sajberbulinga, većina ih uključuje nove informacijsko komunikacijske tehnologije, koje se koriste za viktimizaciju osobe-žrtve.

2.1.2. SPECIFIČNOSTI SAJBERBULINGA

Karakteristike sajberbulinga po kojem ga možemo definisati jesu: namjera, ponavljanje, disbalans moći, anonimnost i publicitet.

Namjeru je teško odrediti zbog prirode ovog nasilništva. Ponavljanje postoji čim se nešto stavi na internet, zbog dostupnosti i lakog pristupa internetu. Disbalans moći zavisi od počiniočeve elektronske pismenosti, odnosno žrtvine nepismenosti. Pojedini autori ističu da je kriterijum ponavljanja zadovoljen čim se određena fotografija, snimak viktimizacije žrtve stavi na internet, jer pravilo interneta je da kada se jednom nešto postavi nainternet tamo ostaje zauvijek. Žrtva se više degradira što više ljudi pogleda njezino zlostavljanje, ponižavanje, vrijeđanje – te nastaju i veće posljedice po psihičko zdravlje žrtve. Da se ne spominje da osobe koje su iz žrtvinog okruženja sada vide ko je i mogu fizički ugroziti žrtvu.

Kada je identitet počinioca skriven to dovodi do povećanja osjećaja neugode, straha i negativnih efekata koje ima sajberbuling na žrtvu. Kroz anonimnost počiniocu sajberbulinga se čini da ne mora poštovati socijalne norme i ograničenja. Publicitet predstavlja širu publiku, veće komunikacijske platforme za vršenje nasilja i mogućnost da „dokaz“ o sajberbulingu dospije do drugih ljudi, i da više ljudi svjedoči tom nasilju. Što dovodi do sekundarne viktimizacije žrtve, jer sada drugi vide njenu „sramotu“, čak se uključuju da i oni čine sajberbuling nad žrtvom (dodavajući svoje negativne komentare, proslijeđujući slike, snimke).

Sajberbuling se stalno dešava, dešava se svugdje oko nas(u školi, van škole, u kafićima). Obavlja se preko interneta ili društvenih mreža.

Potrebno je i vrlo bitno istaći razliku između tradicionalnog nasilja i nasilja preko interneta. To su upravo publicitet i anonimnost.

Svjedoci smo da se preko društvenih mreža i raznih sajtova (od koji je najpopularniji Youtube) „dijele“ i objavljuju razni snimci fizičkih obračuna, omalovažavanja i maltretiranja nastavnika od strane učenika ili vrijeđanja, ponižavanja žrtve. Tradicionalnom nasilju svjedoči

nekolicina ljudi, a kod sajberbulinga ima sekundarna viktimizacija žrtve, gdje se pored originalnog, prvog incidenta dešava da žrtva dobija dalji negativni feedback, gdje je drugi korisnici interneta, društvenih mreža maltretiraju, tj maltretiraju je oni koji nemaju veze sa prvim incidentom. To vrše tako što je omalovažavaju i vrijeđaju uvrijedljivim komentarima, a i prosljeđuju dalje, pa se širi i dalje krug ljudi koji svijedoče njenom „poniženju“.

Anonimnost koju nam je donjeo internet naravno ima i pozitivne i negativne strane. U kontekstu sajberbulinga anonimnost se koristi u negativnom smislu. Naime, počinitelac nasilja će iskoristiti mogućnost skrivanja identiteta, koji se ne može uopšte otkriti, ili se teško otkriva (dovoljno je minimalno podataka, koji mogu biti i lažni da se napravi profil na nekom sajtu ili nekoj društvenoj mreži). Koristiće anonimnost za vrijeđanje, ponižavanje, nasilništvo, zlostavljanje. Anonimnost mu predstavlja olakšavajuću okolnost kod sajberbulinga i može ga uveliko podsticati da nastavi sa tim negativnostima, jer ulazi u svijet gdje nema dodira sa realnošću, gdje ne postoji strah od kazne, posljedica njegovih akcija, reakcije drugih ljudi (ne mora čak ni gledati u lice žrtve, što mu naravno olakšava da nastavi). Počinitelac se skriva iza svoje anonimnosti, gubi dodir sa realnim svijetom, postaje sve okrutniji – radi stvari koje nikada ne bi u stvarnosti kada je licem u lice sa žrtvom. Žrtva bi naravno mogla prekinuti neželjenu interakciju sa počiniocem kod sajberbulinga prilično jednostavno, ali to ne znači da je sajberbuling prestao, to ne znači da će počiniočevi postupci i neželjeni sadržaj nestati.

Anonimnost počinioca sajberbulinga produbljuje nemoć žrtve, doprinosi da se žrtva osjeća još izloženije, ranjivije, da još manje ima kontrole nad onim što joj se dešava, anonimnost počinioca oduzima još više moći od žrtve, doprinosi njenom poniženju, osjećaju nesigurnosti, straha. A publicitet znači da će svi vidjeti njenu „sramotu“.

Tradicionalno vršnjačko nasilje se vezuje za škole i za određeni vremenski period, žrtva je mogla da ode kući, da nađe sigurnost negdje. Kod sajberbulinga nema sigurnosti u tom smislu, žrtve su izložene viktimizaciji stalno, 24 sata dnevno, sedam dana u sedmici, u školi, u kući, nema mjesta i vremena gdje će sajberbuling prestati. Što nam govori da sajberbuling nije ni vremenski ni prostorno ograničen. Takođe internetom se brišu granice ko može biti počinitelac nasilja: može biti osoba koju žrtva zna ili osoba koja joj je nepoznata, sa druge strane svijeta, sa bilo kojeg mjesta u svijetu. Samim tim, dijete je izloženo sajberbulingu na svim mjestima koja su prije bila sigurna za njega.

Specifičnosti sajberbulinga u odnosu na tradicionalno nasilje su: anonimnost počinioca, veća publika za omalovažavanje žrtve, izloženost na bilo kojem mjestu, može se desiti u bilo koje vrijeme – to jest sajberbuling nije vremenski i prostorno ograničen, i može se desiti djeci, nastavnicima i učiteljima.

2.1.2. VRSTE SAJBERBULINGA

Tradicionalno nasilje može biti: fizičko, psihičko, verbalno, emocionalno, seksualno.

Kod sajberbulinga može se desiti da postoji seksualno uznemiravanje u vidu seksualnih primjedbi, prijetnji na nečiji tjelesni integritet, neprikladne fotografije, snimci, snimanje bez dozvole druge osobe, ali ne uključuje i nije neophodno isto kao i seksualno zlostavljanje. Na internetu može postojati snimanje seksualnog zlostavljanja i širenje takvih snimaka, ali takvi postupci predstavljaju krivično djelo. Prema načinu na koje se sajberbuling može vršiti “Smith i saradnici”2006 su naveli sljedeće načine:

1. Sajberbuling se može vršiti putem tekstualnih sms poruka, to jest slanje omalovažavajućih, uvrijedljivih, ponižavajućih, zlostavljajućih tekstualnih poruka preko telefona;
2. Sajberbuling se može vršiti preko multimedijalnih (mms) poruka: gdje se šteti trećem licu razmjenom multimedijalnog sadržaja (slika, video zapisa) koje treba da ponize, uvrijede, ismiju i slično;
3. Sajberbuling se može vršiti putem telefonskih poziva gdje osoba pokušava zlostavljati uvrijedljivim pozivima. Pozivi se najčešće koriste da se zastraši osoba raznim ponižavajućim uvredama i prijetnjama.
4. Sajberbuling se može vršiti putem elektronske pošte (email-a): gdje se razmijenom email-a pokušava osoba oklevetati, poniziti, uvrijediti – pa čak joj se može prijetiti.
5. Takođe, sajberbuling se može vršiti, dešavati u čet sobama: gdje se osoba zlostavlja, zastrašuje, uznemirava i vrijeđa u tim sobama za ćaskanje.

6. Dalje, sajberbuling se može vršiti putem korišćenja instant poruka (What's app, Viber, MSN, Skype, Yahoo): gdje se ovim porukama vrijeđa, ponižava, zlostavlja, uznemirava.
7. Na kraju, sajberbuling se može vršiti putem veb sajtovima: gdje se veb sajtovi koriste za otkrivanje žrtvinih ličnih podataka, ili razmijenu, i objavljivanje inkriminirajućih žrtvinih slika i video snimaka.

Kao i sam napad preko interneta i sajberbuling se može manifestovati kao direktan i indirektan napad. Sajberbuling predstavlja posebnu formu vršnjačkog nasilja (izuzetno se dešava nastavnicima i učiteljima, ali i tada je vezan za škole), dok je napad preko interneta generički, generalni pojam koji uključuje širi raspon godina, broj ljudi i širi raspon sajber kriminala, to jest sajberbuling je vezan za određenu socijalno-demografsku grupu, dok napad preko interneta nema tih granica, svi su izloženi napadu.

Direktan napad kod sajberbulinga podrazumjeva sljedeće oblike ponašanja: uznemiravanje preko tekstualnih poruka putem mobilnih telefona, uznemiravanje putem poruka preko email-a, na čet (u čet sobama), što dalje u sebi sadrži objavljivanje nečijih ličnih podataka, ili pak širenje potpunih neistina o određenoj osobi u čet sobama, ili putem bloga ili neke internet stranice. Direktan napad se dalje može odvijati uznemiravanjem putem slanja neprikladnih sadržaja preko multimedijalnih (mms) poruka, slanje neželjene pošte, pornografskih sadržaja na mobilni telefon, email. Direktan napad uključuje i slanje virusa na email, mobilne telefone, anketiranje, širenje neistina i laži na internetu o žrtvi. Na kraju, uključuje čak i lažno predstavljanje kao druga osoba.

Indirektan napad je napad preko posrednika, i imamo ga kada počinitelj sajberbulinga preko treće osobe viktimizira žrtvu, koja u suštini ne mora, ali vrlo često nije svjesna ovakvog predstavljanja, tj. ne zna identitet počinioca. Primjer ovakvog napada je kada dijete otkrije lozinku drugog djeteta za njegov email, ili nalog na društvenoj mreži, ili nekoj drugoj internet online zajednici u ime drugog djeteta šalje njegovim prijateljima uznemirujuće, vrijeđajuće, neprikladne, neprimjerene sadržaje, poruke, video snimke, fotografije i slično. Ili se predstavljajući kao dijete čije profile koristi, širi bilo koji neadekvatan sadržaj na različitim forumima, blogovima ili drugim internet stranicama, i podrazumjeva sva ponašanja kojima se može naštetiti osobi i njenom ugledu čiji identitet koristi. Indirektan napad je jedan od najopasniji na internetu jer se u suštini otvara mogućnost da se i odrasli predstavljaju kao djeca, čime ulazimo u teritoriju druge vrste kriminala (eksploatacija djece, pedofilija).

Iz prethodno napisanog možemo zaključiti da sajberbuling obuhvata sljedeće oblike ponašanja: uznemiravanje i vrijeđanje; slanje uvrijedljivih ili čak prijetećih poruka; „provaljivanje“ u tuđe email adrese ili naloge na društvenim mrežama; krađa ili promjena lozinke; lažno predstavljanje; iznošenje u javnost ličnih i privatnih podataka i informacija; ostavljanje uvrijedljivih komentara; kreiranje stranica ili grupa u kojima se na bilo koji način vrijeđaju, uznemiravaju, ismijavaju ili ponižavaju vršnjaci; postavljanje, slanje ili širenje fotografija drugih osoba i traženje da se ocijenjuju po određenim karakteristikama ili određenim osnovama; slanje neželjenih sadržaja; slanje virusa.

Jedna od poznatijih klasifikacija sajberbulinga je od Nancy Willard koja je zasnovana na vrsti akcija i ponašanja počinioaca¹². Prema ovoj klasifikaciji oblici sajberbulinga su sljedeći:

1. **FLAMING**: je oblik sajberbulinga koji podrazumjeva kratke oštre rasprave, ili razmjenu neprijateljskih misli između dva ili više pojedinaca putem bilo koje komunikacijske tehnologije. Može se odvijati preko javnih ili privatnih kanala komunikacija. Preko javnih kanala komunikacije flaming se odvija u čet sobama, diskusionim grupama i generalno na mjestima gdje privatnost po pitanju dostupnosti korisnicima nije ograničeno i obično se radi o razmjeni neprijateljskih misli zbog razlike u mišljenju o religiji, nacionalnosti, polu i drugim sličnim temama. Flaming se može odvijati i preko privatnih kanala komunikacije kada se nekoj osobi pokušava nanijeti šteta, ili emocionalne poteškoće ponovljenim ili neprestavnim uznemiravanjem.
2. **HARASSMENT**: kao sajberbuling u literaturi predstavlja jedinstvenu formu elektronskog nasilja kroz kontinuirano slanje uvrijedljivih poruka meti napada. Harassment bi se bukvalno sa engleskog preveo kao uznemiravanje. Harassment se takođe može odvijati preko privatnih kanala komunikacije, kao što su email, i preko javnih kanala komunikacije, u čet sobama, na javnim forumima ili u diskusionim grupama. Takođe predstavlja uznemiravanje preko telefona slanjem velikog broja uznemirujućih poruka. Može ga vršiti jedan ili više počinilaca.

¹²Willard, Nancy, „Cyberbullying and Cybertreats“, 2006.

Flaming i harassment možemo razlikovati u dva pogleda: prvenstveno harassment traje duže nego flaming. Kao drugo, harassment je jednostraniji, imamo jednog učinioca i jednu metu, a flaming podrazumjeva razmijenu međusobnih uvreda između učesnika.

Kod harassmenta trebamo spomenuti GRIFERSSE i Sajber trolove. **Griefersi** su posebna grupa nasilnika koja se pojavljuje u online igricama sa više igrača tzv. multiplayer online games. To su pojedinci kojima nije za cilj pobjeda u igri već pokušavaju da naškode drugim igračima kroz namjerno zlostavljanje ili maltretiranje. **Sajber trolovi** su pojedinci koji objavljuju uznemirujuće, negativne komentare, uopšteno informacije na društvenim mrežama, veb sajtovima i raznim internet stranicama. Nemaju granice ni pred memorijalnim stranicama nedavno preminulih osoba¹³.

3. **DENIGRATION:** se sa engleskog prevodi kao omalovažavanje, a u širem smislu podrazumjeva i klevetu. Ovaj oblik sajberbulinga se sastoji u širenju omalovažavajućih i neistinitih informacija o nekoj osobi s ciljem da se ta osoba prikaže u lošem svijetlu. Denigration se odvija preko raznih kanala informacijsko komunikacijskih tehnologija, tj. širenje lažnih informacija preko veb sajtova, putem elektronske pošte, instant poruka, društvenih mreža i slično. Denigration podrazumjeva i digitalno izmjenjivanje fotografija, i njihovo prosljeđivanje dalje, koje imaju za cilj da naštete osobi sa fotografije, ili se čak može pojaviti u obliku uvrijedljivih snimaka žrtve.

Jedan od javnih oblika ovog sajberbulinga jesu i tzv. online slambook – veb sajtovi kreirani od strane jednih učenika sa imenima drugih učenika iz odjeljenja da bi se o njima pisalo podrugljivo, omalovažavajući ili u bilo kom negativnom kontekstu.

4. **IMPERSONATION** je imitiranje, lažno predstavljanje, preuzimanje identiteta druge osobe, da bi se kroz to lažno predstavljanje počinioca kao žrtve, žrtva predstavila u negativnom kontekstu i lošem svjetlu. Dešava se da, kada počinilac sajberbulinga dopiše, uspije da dođe do lozinke nekog profila žrtve na društvenim mrežama, ili bilo kojeg žrtvinog naloga kojeg ona može imati (email, chat sobe, na internet stranicama) tada predstavljajući se kao žrtva uništava njenu reputaciju i odnose koje ona ima sa drugim korisnicima interneta. Uništava je to na sljedeći način: slanjem uvrijedljivih poruka,

¹³Famiglietti, 2011.

mjenjanjem njenih ličnih podataka, ostavljanjem neprimjerenih komentara, neprimjerenom interakcijom sa žrtvinim kontaktima u njeno ime ili generalnim ponašanjem na uvrijedljiv način. Može dovesti u pitanje život i sigurnost žrtve svojim lošim ponašanjem u internet zajednicama predstavljajući se kao žrtva.

Ovaj način nasilništva je omogućen jer je na internetu veoma teško odrediti u komunikaciji da li je neko zaista ta osoba za koju se predstavlja da jeste, tj. veoma je lako predstaviti se kao neko drugi, lažirati privatne podatke i slično, nema prave provjere i brzo se može izmisliti novi identitet ili predstavljati se kao neko drugi. Naime, nema nekih posebnih obilježja identiteta po kojima se može odrediti je li u pitanju lažno predstavljanje ili ne. Čak i ako je stil pisanja različit od osobe koju znamo - rijetko ko posumnja da je došlo do hakovanja profila i da se neko drugi predstavlja kao osoba koju znamo.

5. **OUTING AND TRICKERY** su kao oblici sajberbulinga veoma slični.

Outing znači prosljeđivanje povjerljivih i privatnih, ličnih i intimnih podataka, poruka i informacija, koje mogu biti često i neprijatne, osobama kojima nisu namjenjene. To može biti prosljeđivanje fotografija, instant poruka, email-ova koje sadrže privatne, neprijatne informacije, i/ili prosljeđivanje ličnih podataka i informacija.

Trickery se od outinga razlikuje po načinu pomoću kojeg se došlo do ličnih podataka, fotografija, privatnih informacija. U trikery-iju se koriste prevare, lažni navodi, obmane da bi se došlo do tih povjerljivih, ličnih podataka. Podrazumjeva njihovo prosljeđivanje dalje, drugim ljudima, ili djeljenje sa drugima.

6. **EXCLUSION** predstavlja isključenje neke osobe iz bilo koje internet grupe, čet sobe ili foruma gdje je potrebna lozinka da im se pristupi. U ovaj oblik sajberbulinga može se uključiti i isključenje, tj. brisanje sa liste prijatelja na društvenim mrežama. To sve djecu i tinejdžere pogađa i shvataju lično, primaju k srcu jer u tim godinama veoma im je bitno da budu „in“, prihvaćeni, i da ih sva tzv. „cool“ djeca prihvate, ili odobre. Ovo se naziva online exclusion.

Kod ove vrste sajberbulinga imamo još jedan njegov pojavni oblik pod nazivom ostracism, koji često nije ništa do zabune djece. Naime, ovaj pojavni oblik exclusion-a se javlja kada se na email, instant poruke i slične vidove komunikacije ne odgovara u roku u

kojem djeca, mlade osobe smatraju da im se treba odgovoriti, pa misle da dolazi do ignorisanja žrtve putem komunikacijske tehnologije. Ovdje se često radi o tome da djeca nemaju strpljenja da sačekaju odgovor pa misle da ih druga osoba ignoriše.

7. **CYBERSTALLKING** je oblik sajberbulinga gdje počinitelj koristi oblike informacijsko komunikacijskih tehnologija da bi proganjao, pratio žrtvu. Ovaj vid sajberbulinga obično eskalira od pukog praćenja na internetu, preko slanja prvo uznemirujućih, neprijatnih poruka, zatim konstantnog uznemiravanja, do vulgarnih poruka, poziva i prijetnji. Te prijetnje sastoje se od toga da će se žrtva naći u stvarnom svijetu, jer se zna gdje bude, boravi, da će se učiniti zlo njoj i njenoj porodici. Pa se žrtva viktimizira na način da se mora bojati kako za sebe, tako i za bliske osobe¹⁴.

Sajberbuling ima mnogo javnih oblika i veoma je raznovrsno. Predstavlja bolest modernog doba, a nije dovoljno zastupljeno u javnosti tako da ljudi nisu upoznati sa tim, i ne znaju kako da se nose sa ovim problemom. Mladi su najizloženiji na internetu, ali oni nisu upoznati sa konceptom sajber nasilja, a još manje kako da se nose sa istim. O tome svjedoče mnoga istraživanja gdje je najveći broj mladih izjavilo da bi se ignorisanjem problema sajbernasilništva nosilo sa njim.

Kao preventivne mjere sajberbulingu možemo navesti 1. Tehničko institucionalne zaštitne mjere koje podrazumjevaju bolje zaštitne filtere i tehnologije, obavješćavanje administratora stranica gdje se sajberbuling dešava, blokiranjem počinioca sajberbulinga i slično. 2. Druga preventivna, zaštitna mjera bi bila na nivou društva ili pojedinaca, gdje bi se kontaktirala odgovorna institucija, ili usvajanje zakona koji bi regulisao sajberbuling.

¹⁴www.tačno.net članak: „Sajbernasilje nad djecom je raznovrsno i pojavljuje se u mnogim oblicima“, 2016.

3. EMPIRIJSKI DIO

3.1. NAUČNA I DRUŠTVENA OPRAVDANOST ISTRAŽIVANJA

Sajberbuling je pojava koja se ne može mimoići u moderno doba.

Ovo istraživanje je naučno opravdano jer će potvrditi stečena saznanja o predmetu istraživanja i time osvijetliti i obogatiti postojeća saznanja koja se odnose na utvrđivanje relacija uticajnih sadržaja sajberbulinga na društvenim mrežama, njihov uticaj na ponašanje adolescenata i moguće vidove rješavanja ovog problema. Dobijeni rezultati mogu biti osnova za podsticanje na nova istraživanja i proučavanje ove problematike.

Društveno je opravdano zbog velike potrebe da se riješi navedeni problem istraživanja, tj. da se riješi problem zlostavljanja na društvenim mrežama koji je svakim danom sve veći i izraženiji. Istraživanje će doprinjeti u rješavanju više društvenih problema, a neki od njih su: preokupiranost internetom, izloženost neprijatnim sadržajima, iskustva elektronskog nasilja, negativnih efekata upotrebe elektronskih medija na školski uspjeh, negativne psihosocijalne posljedice i slično. Dobijeni rezultati mogu poslužiti za posticanje opreza kod adolescenata pri upotrebi elektronskih medija, a samim tim i unapređenje kvaliteta života među adolescentima.

3.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je da se ukaže da posljedice nasilja koje nosi internet mogu biti i ozbiljnije od posljedica u realnom svijetu. Nasilje na internetu je mnogo zastupljenije i šire od nasilja u školi, okolini, kod kuće i samim tim je dostupnije većoj publici. Kod nasilja na internetu je izražena moć pisane riječi, jer se žrtva stalno prisjeća nasilja i uvijek joj je dostupno da ponovo pročita šta je nasilnik napisao. Snaga pisane riječi djeluje direktnije i realnije od riječi koje se izgovore. Djeca su najvećim djelom ugrožena jer su oni većinski korisnici interneta i potencijalna meta nasilnika. U ovakvim situacijama žrtvi je najteže, jer iznova može da pročita šta je nasilnik o njoj rekao, a takođe i sama publika svjedoči tom nasilju i pogoršava situaciju. Posljedice nasilja na internetu mogu da dovedu do ozbiljnijih problema, za razliku od nasilja u realnom svijetu. Posebno u slučajevima kad se sukobi i tuče učenika ili različitih grupa dogovore upravo putem društvenih mreža, što prethodi fizičkom nasilju.

Nove informacijsko-komunikacijske tehnologije i razvoj interneta je uveo novine u načinu interakcije među ljudima, i promijenio način na koji ljudi pristupaju svemu: obrazovanju, međusobnoj komunikaciji, obavljanju posla, načinu ispunjavanja svojih obaveza i uveliko su olakšali naš život. Ali kao i sa svim, uz pozitivne stvari došao je i niz negativnosti, koje ne možemo mimoići. Internet je usljed ogromnog broja korisnika, otvorenosti i pravne neregulisanosti otvorio vrata mnogim predatorima, profiterima i agresorima različitog tipa. Djeca, adolescenti i mladi najviše koriste internet i upravo oni čine najranjiviju grupu na internetu da postanu žrtve nasilnika u sajber prostoru. Postoje mnoga istraživanja koja su pokazala da se na internetu najviše koriste i posjećuju društvene mreže.

Društvene mreže su fenomen današnjice jer su poprimile globalne razmjere. Čini se da ljudi pokušavaju svoj realni život infiltrirati u svijet imaginacije, jer provode sate i sate na društvenim mrežama. Naročita ekspanzija korišćenja društvenih mreža primjetna je kod adolescenata. Fejsbuk je jedna od najpopularnijih društvenih mreža među adolescentima. Samim tim problem koji se najčešće javlja jeste nasilje na Fejsbuku. Nasilje se dešava na svim društvenim mrežama, ali Fejsbuk je najrasprostranjeniji, pa je i nasilje na njemu najveći problem. Najučestaliji oblici nasilja na Fejsbuku jesu: uvrede, prijetnje, zlostavljanje, omalovažavanje, lažno predstavljanje, hakovanje profila, ismijavanje, uhođenje, i razni oblici negativnog, neprimjerenog ponašanja. Može uključivati širenje fotografija, snimaka ili bilo kojih privatnih informacija, koristi se kao sredstvo širenja nasilje, snimaka maltretiranja nastavnika, učenika. Konflikti koji započinju preko Fejsbuka ili drugih društvenih mreža nerijetko završe fizičkim obračunima.

Vršnjačko nasilje nije nova pojava, ali sa razvojem društvenih mreža i interneta pojavio se njegov novi pojavni oblik, a to je elektronsko nasilje ili sajberbuling. Može se tvrditi da je elektronsko nasilje pogubnije po mlađe generacije u odnosu na klasične oblike ispoljavanja vršnjačkog nasilja. Pogubnije je zbog specifičnosti i karakteristika samog sajberbulinga. Kod njega nasilje je konstantno i kontinuirano, dešava se u školi kao i van nje, dolazi do sekundarne viktimizacije žrtve zato što drugi korisnici društvenih mreža reaguju i dodaju svoje uvrede, omalovažavajuće i negativne komentare, dalje šire žrtvinu „sramotu“, nasilnički sadržaj dolazi do drugih korisnika društvenih mreža.

Sajberbuling predstavlja svako vršnjačko nasilje u sajber prostoru. Ono predstavlja veliku socijalnu i društvenu prijetnju, kako po učenike, tako i po nastavnike i učitelje, jer mnogobrojni

snimci kako učenici maltretiraju i zlostavljaju svoje nastavnike, učitelje predstavljaju dokaz da kod sajberbulinga nema granica, svako u školi može biti njegova žrtva (čak i školsko osoblje).

U prethodnom dijelu rada je objašnjen pojam, karakteristike, obilježja i vrste sajberbulinga, a u nastavku rada će biti izneseni rezultati istraživanja koji su dobijeni kod učenika srednjih škola u Banja Luci.

3.3. CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA

U skladu sa predmetom istraživanja cilj je definisan kao „utvrđivanje prisutnosti sajberbulinga na društvenim mrežama i njegov uticaj na ponašanje adolescenata“.

Postavljeni cilj je konkretizovan kroz zadatke istraživanja:

- Ispitati koliko je sajberbuling prisutan kod učenika srednjih škola;
- Utvrditi uticaj sajberbulinga na ponašanje adolescenata;
- Ispitati učestalost javljanja sajberbulinga u odnosu na pol;
- Ispitati sklonost učenika sajberbulingu s obzirom na uzrast;
- Ispitati da li su učenici češće zlostavljali ili su češće bili zlostavljani;
- Ispitati učestalost sajberbulinga u odnosu na razred;
- Ispitati da li su učenici češće bili zlostavljani u školi ili van škole.

3.4. VARIJABLE ISTRAŽIVANJA

U ovom istraživanju korištene su varijable koje su povezane upitnikom (osnovni izvor sakupljanja relevantnih činjenica o sajberbulingu kod adolescenata), od kojih imamo dvije nezavisne i sedam zavisnih varijabli.

Nezavisne varijable su: godine i pol.

Zavisne varijable su:

1. Zlostavljanje tekstualnim (sms) porukama;
2. Zlostavljanje putem slika sa telefona i video snimaka;
3. Zlostavljanje putem telefonskih poziva;
4. Zlostavljanje putem email-a;
5. Zlostavljanje u čet sobama;
6. Zlostavljanje putem instant poruka;
7. Zlostavljanje putem web sajtova.

3.5. OSNOVNE METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA

Zbog prirode istraživanja osnovne istraživačke metode su sljedeće:

1. Faktološka analiza postojećeg stanja sajberbulinga kod srednjoškolaca;
2. Upitnik kao osnovni izvor sakupljanja relevantnih činjenica o sajberbulingu kod adolescenata;
3. Statistička obrada i analiza rezultata istraživanja;
4. Formalizovana interpretacija i zaključivanje na osnovu statističke obrade analize rezultata istraživanja.

Uzorak je definisan isključivo na osnovu kvalifikacione slike osnovnog skupa, a pri njegovom izboru vodilo se računa o izbjegavanju istraživačke pristrasnosti pri izboru ispitanika koji će biti anketirani. Ispitanici su bili obaviješteni da su njihovi odgovori anonimni i da se koriste samo za potrebe ovog istraživanja.

Upitnik koji je korišten kao osnovni izvor sakupljanja relevantnih činjenica o sajberbulingu kod adolescenata u srednjim školama sastoji se iz četiri dijela.

Prvi dio upitnika se sastoji od pitanja o osnovnim socijalno-demografskim karakteristikama ciljane grupe ispitanika, tj. kojoj je grupi uzrasne dobi ovaj upitnik namjenjen.

Drugi dio upitnika se sastoji od pitanja preko kojih treba da dobijemo osnovne informacije o nivou znanja koje ciljana grupa ima o internetu, društvenim mrežama, privatnosti na društvenim mrežama, dostupnost internetu i društvenim mrežama, i aktivnostima koje imaju na društvenim mrežama. Ovaj dio upitnika sastoji se od deset pitanja.

Treći dio upitnika se sastoji od 14 pitanja. Za ovaj dio upitnika, obrađena su pitanja koja se tiču teme rada tj. koliko sami učenici učestvuju u sajberbulingu, ili su žrtve istog od strane drugih individua na internetu, ili možda od školskih kolega; koliko ustvari doseže viktimizacija putem sajberbulinga u školi, ili se dešava češće van nje; koliko su učenici upoznati sa načinima pomoći i zaštite od sajberbulinga; da li adolescenti smatraju sajber nasilje nasilništvom u punom smislu te riječi, ili u odnosu na fizičko nasilje.

Četvrti dio upitnika je završni dio upitnika. Sastoji se od pet pitanja pomoću kojih zaključujemo, dolazimo do informacija da li su adolescenti upoznati sa posljedicama sajberbulinga ili da li smatraju da imaju opcije za adekvatnu zaštitu od istog. Pitanja su postavljena u vidu četvero stepene skale.

Prilikom sačinjavanja upitnika koji je korišten kao instrument istraživanja u radu konsultovan je upitnik koji je kreiran od strane istraživačkog tima Goldsmit koledža Univerziteta u Londonu i koji je korišten u istraživanju Smit i drugih 2006. Upitnik koji je konsultovan se sastoji od 88 pitanja i pored osnovnih pitanja vezanih za pol, godine i razred učenika sadrži pitanja vezana za entitet i rasu, koja nisu upotrebljena, pored još nekoliko, kako bi se upitnik prilagodio sredini u kojoj se istraživanje obavlja. Prvi i drugi dio upitnika je djelimično preuzet iz navedenog rada, (drugi više nego prvi dio), tj. urađen je po uzoru na spomenuti upitnik. Ostala pitanja su napravljena za potrebe istraživanja o obilježjima sajberbulinga kod učenika srednjih škola, i predstavljaju moja originalna pitanja.

3.6. PROSTORNI I VREMENSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je sprovedeno u mjesecu martu 2018. godine u Banja Luci. Istraživanje je obuhvatilo tri srednje škole i radilo se na uzorku od 302 učenika. Škole koje su uključene u istraživanje su: Ugostiteljsko-trgovinsko-turistička škola, Poljoprivredna škola i Građevinska škola. Učestvovanje je bilo na dobrovoljnoj osnovi, a odgovori anonimni, što je učenicima i naglašeno. U istraživanju su učestvovali učenici oba pola, i svih razreda.

3.7. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE ISPITANE POPULACIJE

Za opisivanje ispitivane populacije korištene su metode deskriptivne statistike.

U istraživanju je učestvovalo 302 učenika, od čega 52,317% muškog pola, a 47,682% ženskog pola (tabela 1).

POL	
MUŠKI	52, 31 %
ŽENSKI	47, 68 %

TABELA 1: POL ISPITANIKA

Učestvovali su učenici sva četiri razreda srednje škole, s tim da je bilo najviše učenika trećeg razreda, zatim učenika drugog i četvrtog razreda, a najmanje učenika prvog razreda. Učenika trećih razreda je bilo 80, što predstavlja 26,49% ispitanika. Učenika drugih razreda je bilo 76, što je 25,49% ispitanika, učenika četvrtih razreda je bilo 77, što je 25,165% ispitanika. A učenika prvih razreda je bilo 69, što je 22,84% ispitanika.

RAZRED	
1	22, 84%
2	25, 49%
3	26, 49%
4	25, 16%

TABELA 2: RAZRED UČENIKA

3.8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Prije svega zapaženo je da su učenici upoznati sa konceptom sajberbulinga, ali ne u dovoljnoj mjeri, a to se vidi u djelimičnoj nedosljednosti njihovih odgovora u upitniku. Iako su pitanja u upitniku jasno postavljena, bila su potrebna dodatna usmena objašnjenja prije početka anketiranja. Pojašnjenja su se odnosila uglavnom na to šta se sve smatra sajberbulingom.

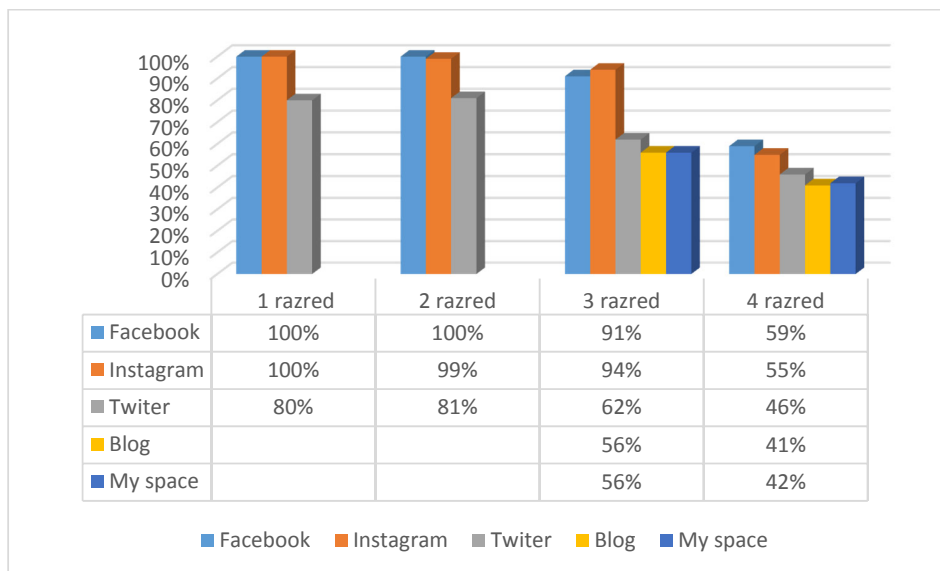
Učenici su tvrdili da o informacijama o svijetu oko sebe dolaze preko interneta (84,78% od ukupnog broja anketiranih učenika), ali preferiraju da komuniciraju sa drugima uživo (96,7% od ukupnog broja anketiranih učenika). Tvrde da nisu na društvenim mrežama zbog sajberbulinga (pitanje da li su češće žrtva ili češće oni vrše sajberbuling) 73,9% od ukupno anketiranih učenika, ali da mu ne pridaju značaja 57,6% od ukupno anketiranih učenika. Podaci se mogu protumačiti da zbog sajberbulinga promjene profile na određenim društvenim mrežama, promjene društvene mreže ili sl., i da se sa sajberbulingom nose izbjegavanjem istog. Izbjegavanje ne može biti adekvatna zaštita, iz čega se zaključuje da nisu upoznati sa sajbernasilništvom, niti njegovim vrstama, ili koliko je opasno. Međutim, donekle su upoznati sa opasnostima koje postoje na internetu jer za svoje profile na društvenim mrežama koriste režime zaštite privatnosti (ko može vidjeti njihove slike, privatne podatke, privatne informacije, ko može s njima stupiti u kontakt), tj. profili imaju ograničen pristup javnosti (80,43% od ukupno anketiranih učenika imaju taj ograničen pristup svojim profilima). Takođe, učenici nisu razlikovali sajberbuling od verbalnog nasilja.

Školsko osoblje, pedagozi, psiholozi, nastavnici nisu se susretali sa sajberbulingom, niti su svijesni njegovog postojanja u svojim školama, ali su zainteresovani za informacije o tome, u kojoj mjeri postoji u njihovim školama, i kako se mogu nositi s tim, ili spriječiti ga.

Kako mlađi učenici ne shvataju koncept sajber nasilja smatram da bi najbolje rješenje bilo da mlade upoznemo sa tim jer su djeca i mladi najranjivija grupa na internetu. Moguća rješenja bi bila da se urade edukacije i radionice u školama, kako za učenike tako i za radnike škole, da te radionice budu obavezne kako bi se djeca upoznala sa opasnostima koje postoje na internetu; neki školski program o sajberbulingu.

OPŠTA HIPOTEZA

Elektronsko nasilje je zastupljenije na Fejsbuk-u nego na ostalim društvenim mrežama, jer ima najveći broj korisnika koji koriste Fejsbuk i tu izražavaju svoje negativne aktivnosti. Nasilje na društvenim mrežama dobija sve veći kvantitativni i kvalitativni aspekt u odnosu na cjelokupno nasilje, a takođe i na kriminalne radnje koje se realizuju upravo preko društvenih mreža.

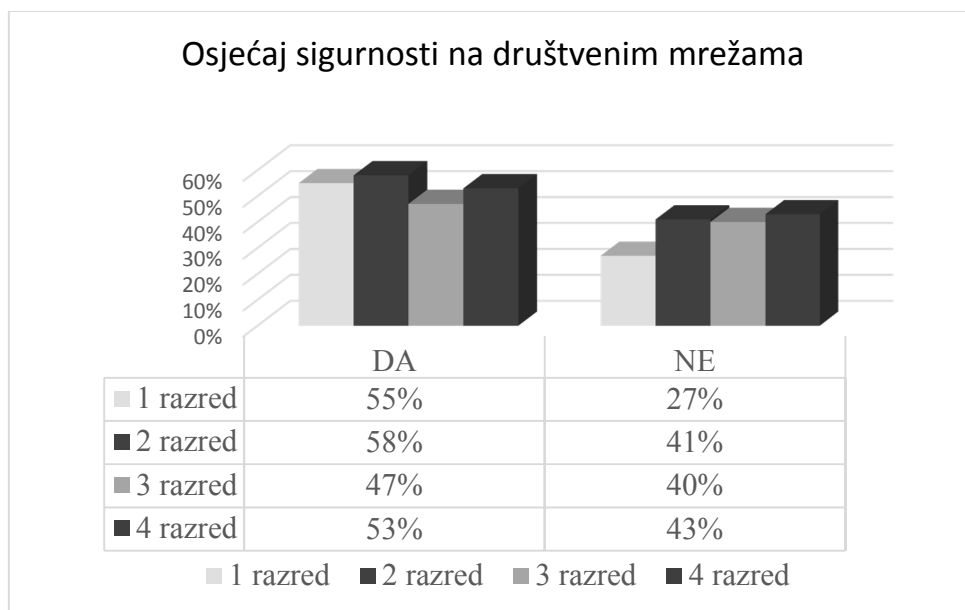
Grafikon 1: Posjedovanje naloga na društvenim mrežama, u odnosu na razred.

U ovom grafikonu prikazano je koje društvene mreže učenici najčešće koriste. Imaju često profile na više društvenih mreža istovremeno, najzastupljeniji su Fejsbuk i Instagram. Mlađi učenici skoro stopostotno koriste ove dvije društvene mreže, a Twiter koriste u velikim brojkama (80% od ukupnog broja ispitanih učenika prvih razreda, 81% kod ukupnog broja ispitanih učenika drugih razreda). Dok se kod starijih učenika gubi interesovanje za Fejsbuk i Instagram, ali su koristili druge društvene mreže, pored njih. Što znači stariji učenici su pokazali afinitet prema raznovrsnosti društvenih mreža, dok su se mlađi pridržavali onih najpopularniji od popularnih.

Prosječne godine kada su pristupili internetu su 7,5 godina. Neki učenici su se izjašnjavali da su prvi put pristupili internetu sa 5 godina (2,17 %), neki sa 16 (3,26 %), iz čega se zaključuje da je raspon godina u kojima pristupe virtuelnom svijetu dosta veliki. Prema prikupljenim podacima najviše ih je pristupilo sa 10 (30,43%), pa sa 9 (13,04%), i 8 godina (7,6%).

	1 razred	2 razred	3 razred	4 razred
DA	55%	58,4%	47,5%	52,6%
NE	27,5%	41,5%	40%	43,4%

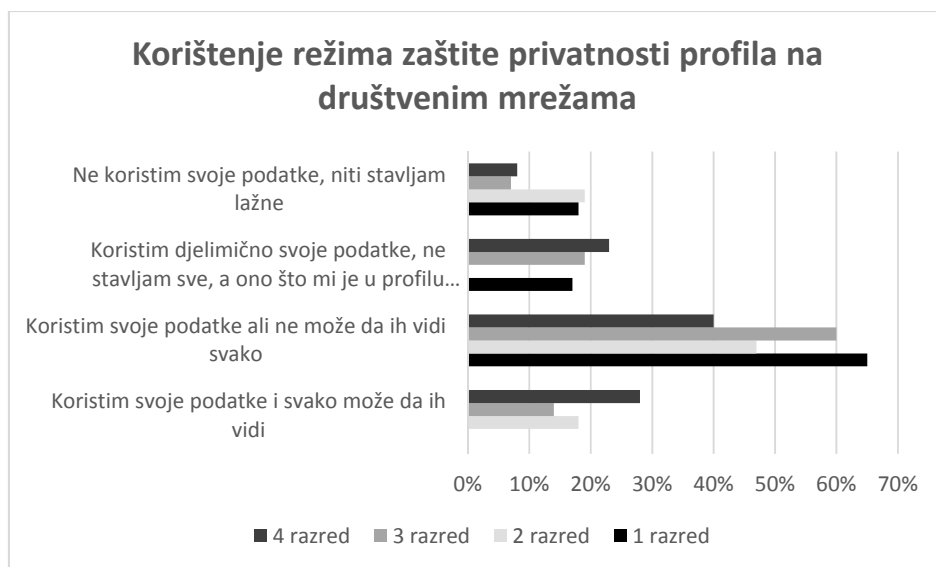
Tabela 3: Osjećaj bezbjednosti na društvenim mrežama

Grafikon 2: Osjećaj sigurnosti na društvenim mrežama u odnosu na razred.

Učenici su tvrdili da se osjećaju sigurno i bezbjedno na društvenim mrežama. Iako bi mogli reći da se stariji učenici procentualno manje osjećaju sigurno na društvenim mrežama, što pokazuje da ozbiljnije shvataju opasnosti na društvenim mrežama. Kada im je postavljeno pitanje osjećaju li se ugroženo na društvenim mrežama isto su procentualno više odgovarali da se osjećaju ugroženo. Tako da imamo protivrječnost i da se osjećaju bezbjedno i ugroženo istovremeno. Nisu svjesni opasnosti, i ne znaju kolika je opasnost na društvenim mrežama, ali oni lično nisu imali negativna iskustva.

U sljedećem grafikonu prikazano je da li učenici koriste sisteme zaštite na profilima društvenih mreža, tj. ko im može pristupiti profilima, ko im može vidjeti lične podatke, slike. Iz navedenog bi se moglo zaključiti u kojoj su mjeri učenici svjesni opasnosti, iako nasilnici uglavnom nađu način da iskorištavaju i zlostavljaju druge na društvenim mrežama, na internetu generalno.

Grafikon 3: Korištenje režima zaštite privatnosti i koji je nivo dostupnosti javnosti profilima na društvenim mrežama u odnosu na razred.

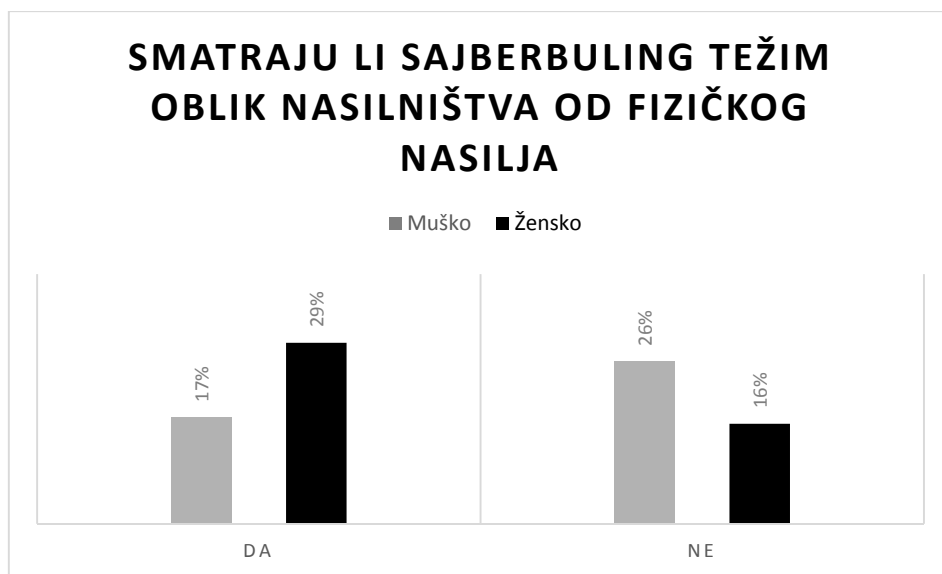
Iz ovoga vidimo da je najviše učenika koristilo svoje podatke na društvenim mrežama, ali da im nije mogao pristupiti svako, tj. da je bio ograničen pristup javnosti njihovom profilu. Najviše su učenici prvih razreda (65,7% od ukupnog broja ispitanih učenika prvih razreda) i trećih razreda (60% od ukupnog broja ispitanih učenika trećih razreda) ograničili pristup javnosti svojim profilima. Učenici četvrtih razreda su najviše koristili djelimično svoje podatke, ali svako je mogao da ih vidi (28,89% od ukupnog broja ispitanih učenika četvrtih razreda) ili nisu uopšte stavljali podatke (40,7%). Dok su učenici drugih razreda ograničili pristup (46,7% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda), zatim su imali potpuno otvoren profil za javnost, da svako može vidjeti njihove slike, lične podatke (18%), ili ih nisu uopšte koristili, nisu stavljali ni lične ni lažne podatke (17%).

H1: ELEKTRONSKO NASILJE NAJČEŠĆE VRŠE DJEČACI KOJI IMAJU SKLONOST DRUGIM OBLICIMA NASILNOG PONAŠANJA

Ova hipoteza je dokazana.

Pretpostavka da su dječaci skloniji nasilju i agresivnom ponašanju potiče od socijalnog i društvenog stereotipa da dječaci ne trebaju iskazivati emocije, na njima je da štite, i da štite ako treba i upotrebom nasilja. Stereotip je da djevojčice trebaju biti pitome, blage, tihe. U posljednje

vrijeme imamo razne snimke kako djevojčice ispoljavaju agresiju, agresivno ponašanje, kako se tuku, ispoljavaju silu, a to možda nije najbolji način razbijanja stereotipa. Tokom istraživanja je zapaženo da dječaci nisu skloni da zatraže pomoć, i da misle da se mogu nositi sami sa sajberbulingom.

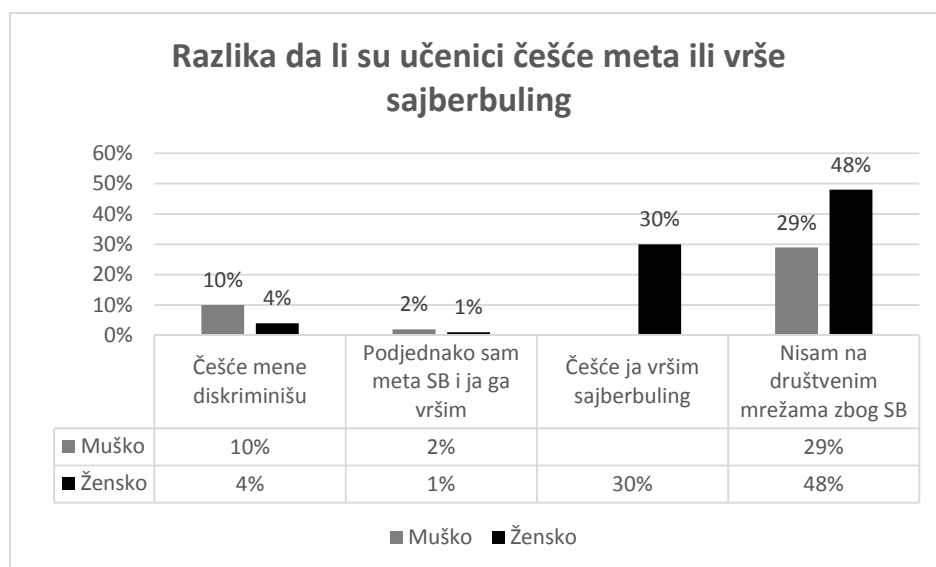

Grafikon 4: Smatraju li sajberbuling težim oblik nasilništva od fizičkog u odnosu na pol.

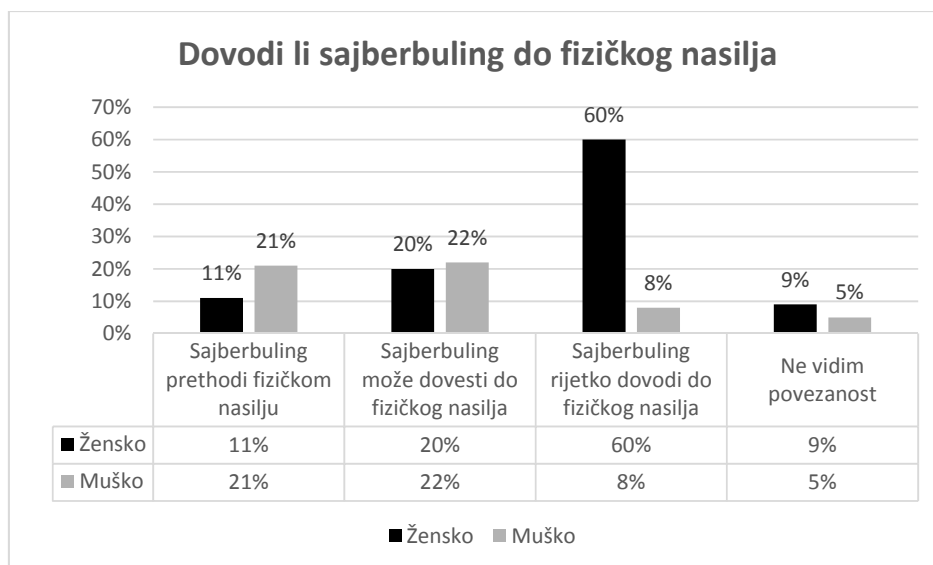
Pitanje je bilo postavljeno tako da su mogli odgovarati kao „da“, smatram težim“ ili „ne, lakši je od fizičkog“. Ovdje su djevojčice odgovarale da je sajberbuling teži vid nasilništva od fizičkog (29%) od dječaka (17%), i to jer ostavlja teže psihološke posljedice od fizičkog. Dok su dječaci (26%) odgovarali češće sa „ne“, lakši je od fizičkog“ od djevojčica (16%). Takođe, dječaci često mješaju sajberbuling sa verbalnim nasiljem. Što potvrđuje kako se učenici srednjih škola ne razumiju u koncept sajberbulinga. Sama činjenica da su ovaj vid nasilja smatrali lakšim od fizičkog govori koliko mu malo pridaju značaja, i da se vrši lakše, bez osjećaja krivice.

U grafikonu 5 prikazani su podaci ko češće vrši sajberbuling u odnosu na pol. Djevojčice su tvrdile da su češće diskriminirane (10% od ukupnog broja anketiranih učenika), za razliku od dječaka (4%). Dječaci su se izjašnjavali da češće vrše sajberbuling (30%). Podjednako da su žrtve i da ga vrše su bile djevojčice (1%) u nešto manjem procentu od dječaka (dječaci 2%).

Ovdje se, recimo, jedna od nedosljednosti odnosi na pitanje „Da li su češće žrtva ili češće vrše sajberbuling“. Najviše je odgovora da čak nisu na društvenim mrežama zbog sajberbulinga (djevojčice 29%, dječaci 48% od ukupog broja anketiranih učenika), a dalje u upitniku na pitanje „Kako utiče na vas sajberbuling“ učenici najviše odgovaraju da ne pridaju značaja sajberbulingu (dječaci 37% i djevojčice 22%). Smatraju da je izbjegavanje njihovo rješenje ako im se desi sajber nasilje, ili da ga možda u manjim količinama tolerišu. Sajberbuling ne prestaje ako učenici zatvore laptope i isključe mobilne telefone. Izbjegavanje nije, niti ikako može biti pravi odgovor na elektronsko nasilje, ma koliko u tzv. „malim količinama“.

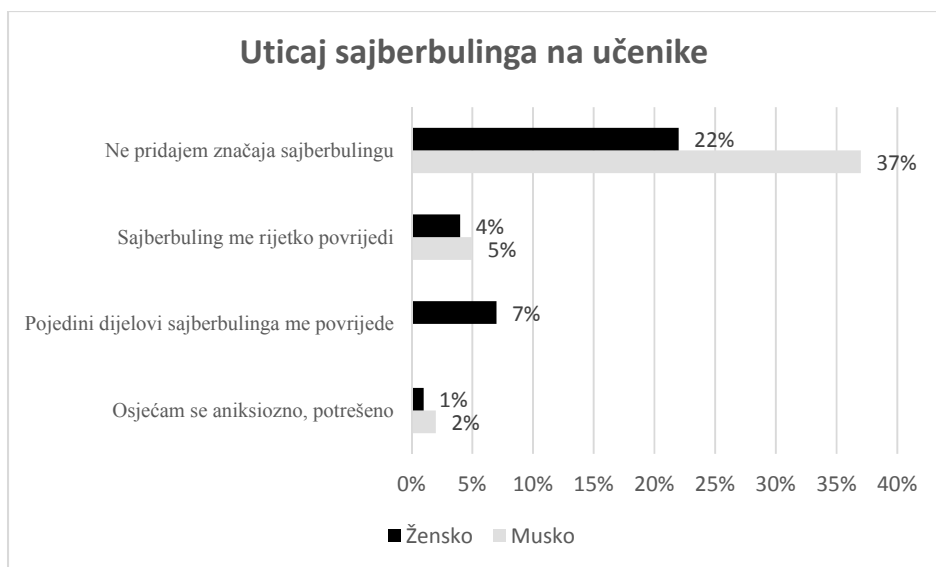
Grafikon 5: Razlika jesu li učenici češće žrtve ili zlostavljači u odnosu na pol.

Grafikon 6: Dovodi li sajberbuling do fizičkog nasilja u odnosu na pol?

Ovdje stičemo uvid u to koliko učenici srednjih škola povezuju sajberbuling sa tradicionalnim, fizičkim nasiljem. Iako pojmovno odvojeni, i iako se sajberbuling dešava u virtuelnom svijetu, zna se često sajberbuling prenjeti u stvarni svijet i ugroziti integritet žrtve, ili njoj bliskih ljudi.

Da li sajberbuling ugrožava fizički integritet žrtve, tj. da li vodi fizičkom nasilju djevojčice su se izjašnjavale da smatraju da rijetko vodi fizičkom nasilju (60% od ukupnog broja anketiranih učenika), dok su dječaci smatrali da ili prethodi fizičkom nasilju (21%), ili može češće dovesti do fizičkog nasilja (22%). Navedeno se može protumačiti da su dječaci učeni da ne pokazuju emocije, ne traže pomoć (iako su rekli da imaju adekvatnu zaštitu ako zatraže pomoć - 27% od ukupnog broja anketiranih učenika). Takođe se može tumačiti da dječaci kojima se desi sajberbuling uzvraćaju istom mjerom, u slučaju da znaju ko vrši sajberbuling fizički se obračunavaju sa zlostavljačima, i obrnuto, dječaci koji su skloniji fizičkom nasilju, češće vrše sajberbuling. Izjašnjavali su se da je fizičko nasilje teže od sajber nasilništva, pa je pretpostavka ako su spremni vršiti fizičko nasilje, sajberbuling će činiti još manje bez razmišljanja i osjećaja krivice.

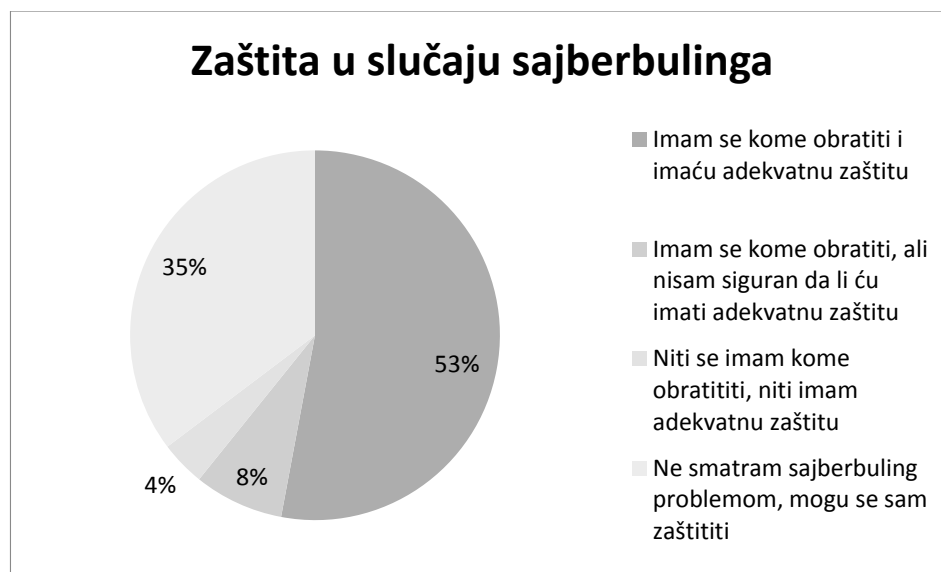

Grafikon 7: Uticaj sajberbulinga u odnosu na pol

Učenici su najviše tvrdili da ne pridaju značaja sajberbulingu (dječaci 37%, djevojčice 22% od ukupnog broja anketiranih učenika). Djevojčice pojedini dijelovi sajberbulinga povrijede (7%), da se osjećaju anksiozno i potrešeno (2%). Po pitanju da li se osjećaju anksiozno i potrešeno, dječaci su činili 2% od ukupnog broja anketiranih učenika da su priznali anksioznost i negativni uticaj sajberbulinga, a djevojčice 1%.

Dječaci su takođe smatrali da sajberbuling nije problem, iako se nemaju kome obratiti za adekvatnu zaštitu i pomoć u slučaju da im se desi jer se mogu nositi sami sa njim (dječaci 18%, djevojčice 10%). Što se tiče da li učenici smatraju da imaju zaštitu i pomoć u slučaju da im se desi elektronsko nasilje, pravilo je da se imaju kome obratiti, i da će biti adekvatno zaštićeni (dječaci 27%, djevojčice 25%).

To što ne pridaju značaja sajberbulingu, misle da se mogu sami zaštititi, misle da je lakši oblik nasilja od fizičkog ukazuje da im nije problem ni da ga vrše, niti smatraju da čine nešto loše tim. A djevojčice su češće bile žrtve i osjećale se povrijeđeno.

Grafikon 8: Zaštita u slučaju sajberbulinga

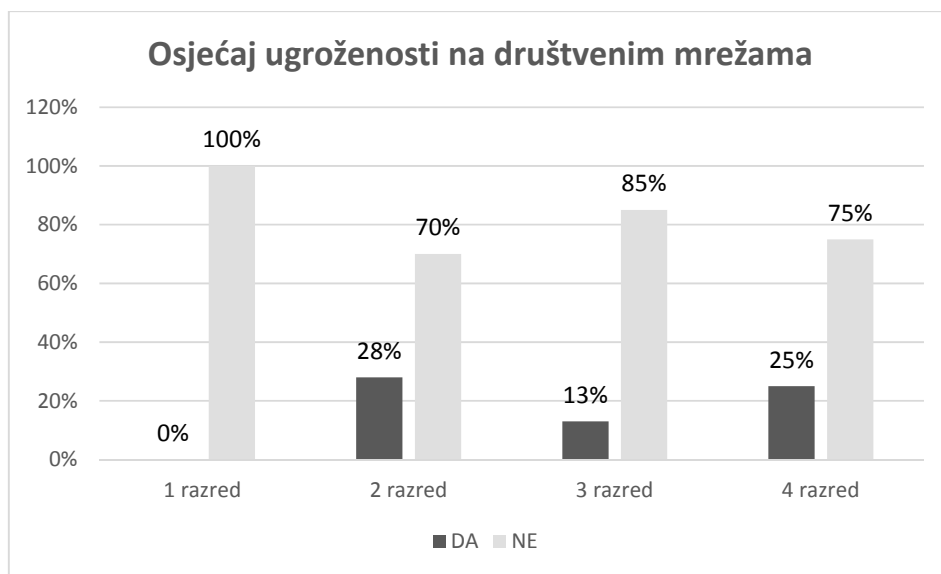
U slučaju da im se desi sajberbuling najveći broj učenika je smatralo da se imaju kome obratiti i da će dobiti adekvatnu zaštitu, i da se osjećaju sigurno (djevojčice 25%, dječaci 27% od ukupnog broja anketiranih učenika). Takođe su tvrdili da ne smatraju sajberbuling tolikim problemom, ne pridaju mu značaja, a u slučaju da im se desi mogu se sami zaštititi (dječaci 18%, djevojčice 10%). U slučaju da se imaju kome obratiti da im se sajberbuling dešava, ali ne i da će prestati, tj. djelimično se osjećaju sigurno djevojčice su zauzele 7% od ukupnog broja ispitanih učenika, a dječaci 4%. 2% ukupnog broja ispitanih učenika se izjasnilo da niti imaju kome da se obrate za pomoć u slučaju da im se sajberbuling dešava, niti da će biti zaštićeni od istog. Djevojčice su bile sigurnije da će dobiti zaštitu (27%), a dječaci da se mogu nositi sami sa tim (18%).

H2: POSTOJI VEZA IZMEĐU ISKUSTVA ELEKTRONSKOG NASILJA I OSJEĆANJA USAMLJENOSTI

Ova hipoteza je opravdana.

Učenici su govorili da ne pridaju značaja sajberbulingu (57,6% od ukupnog broja učenika koji su anketirani), što se može protumačiti da ne shvataju koncept sajberbulinga. Srednjoškolci, tinejdžeri nisu još u stanju procesuirati svoje osjećaje, pa se nose s tim izbjegavanjem, jer su takođe govorili da nisu na društvenim mrežama zbog sajberbulinga (73,9% od ukupnog broja

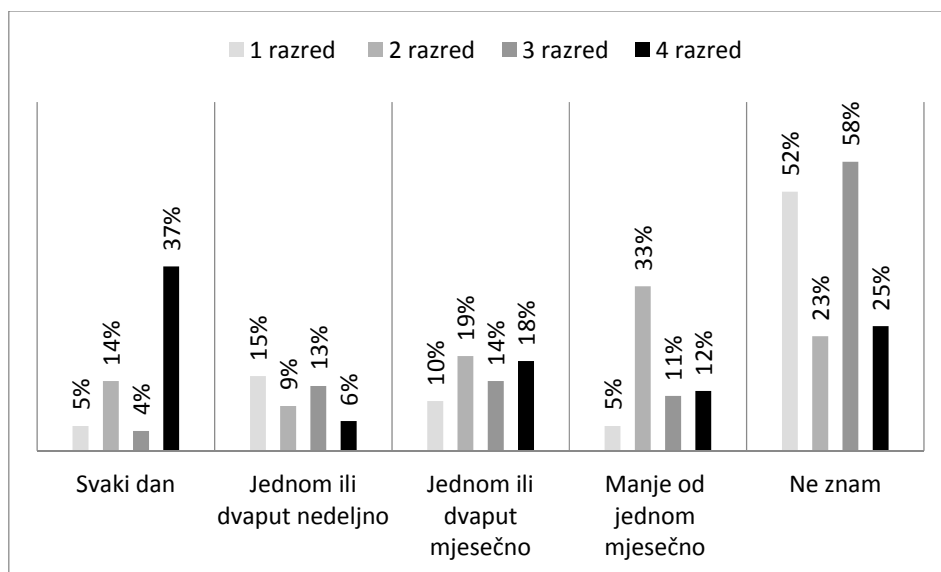
anketiranih učenika). Smatrali su elektronsko nasilje težim, jer utiče na psihi ljudi, ali traume su smatrali da mogu izazvati tek veće količine sajbernasilja. Što ukazuje da im manje količine budu tolerantne. Ovo je još jedan primjer kontradiktornosti i nedosljednosti u odgovorima učenika. Ne shvataju opasnosti elektronskog nasilja.

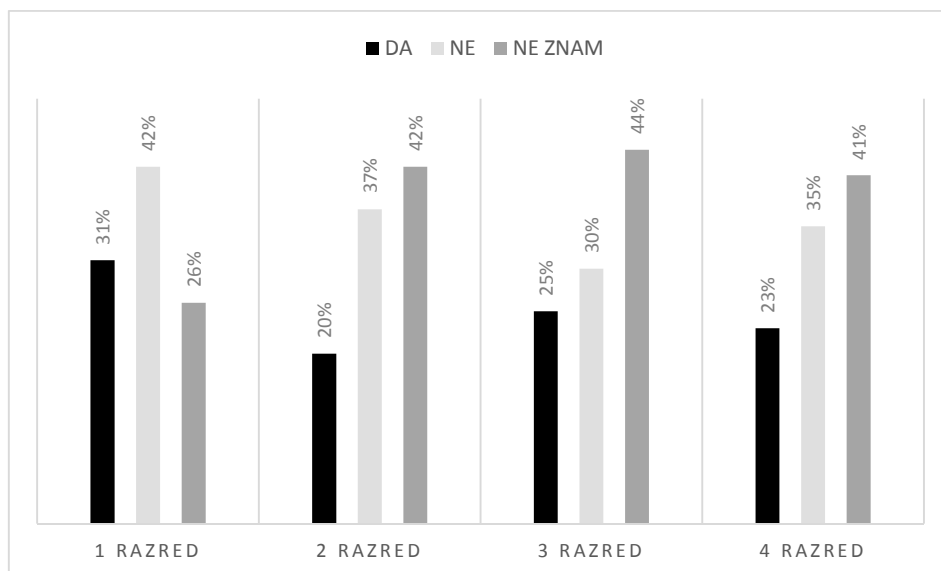
Grafikon 9: Osjećaj ugroženosti na društvenim mrežama u odnosu na razred

U upitniku su postojala pitanja o osjećanju ugroženosti i bezbjednosti na društvenim mrežama, ali učenici su davali odgovore koji se nisu mogli porediti. Naime, osjećaju se istovremeno i ugroženo i bezbjedno na društvenim mrežama. Iz čega se zaključuje kao da se osjećaju dovoljno sigurno da dijele svoje informacije, privatne podatke, fotografije, učestvuju i budu u virtuelnom svijetu koje nude društvene mreže, ali takođe osjećaju se i ugroženo dovoljno da postupaju opreznije, ne može im svako pristupiti privatnim informacijama i životu koje su izgradili online, pristupa (režimi zaštite privatnosti na profilima društvenih mreža).

Na to koliko često svijedoče neprijatnim sadržajima nasiljima ili bilo čemu što bi im smetalo, učinilo da se osjećaju uznemireno odgovarali su sljedeće:

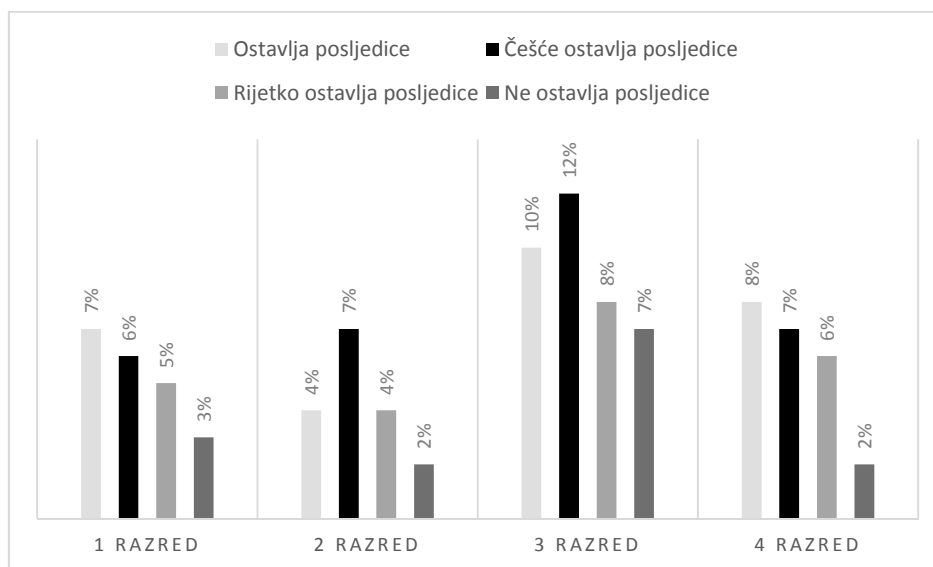
Grafikon 10: Koliko često su imali priliku da na bilo kom od internet sajtova vide fotografije ili video snimke nasilja u školi, tuče učenika, ismijavanje drugara i slično u odnosu na razred.

Grafikon 11: U proteklih 12 meseci da li su vidjeli nešto od neprikladnog sadržaja što bi im na bilo koji način smetalo, npr. da su se osjećali neprijatno, uznemireno ili da nije trebalo da vide to, u odnosu na razred.

Učenici četvrtog razreda su najviše gledali fotografije ili video snimke nasilja u školama (37% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda). Učenici drugih razreda manje od jednom mjesečno (33% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda). Dok učenici prvih (52% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda) i trećih (58% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda) nisu znali koliko često svjedoče na internetu nasilju u školama (preko fotografija, video zapisa).

Učenici prvih razreda su se više osjećali uznemireno (31% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda) ili nisu uopšte gledali (42%) nasilje u školama, koje postoji na internetu. Dok učenici drugih (42% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda), trećih (44% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda) i četvrtih (41% od ukupnog broja anketiranih učenika posljednje godine srednje škole) razreda odgovaraju sa „ne znam“ na pitanje da li ih je to uznemirilo. Iz navedenog se zaključuje da stariji učenici imaju veći prag tolerancije na nasilje koje se dešava u školama, tj. ne pridaju značaja nasilnom ponašanju. Tolerancija za agresivno i neadekvatno ponašanje je porasla.

Grafikon 12: Posljedice sajberbulinga u odnosu na razred

Iz toga kako odgovaraju da li sajberbuling ostavlja posljedice ili ne, može se vidjeti koliko ozbiljno učenici srednjih škola pristupaju sajberbulingu. Ovdje je procentualno rađeno zasvaki

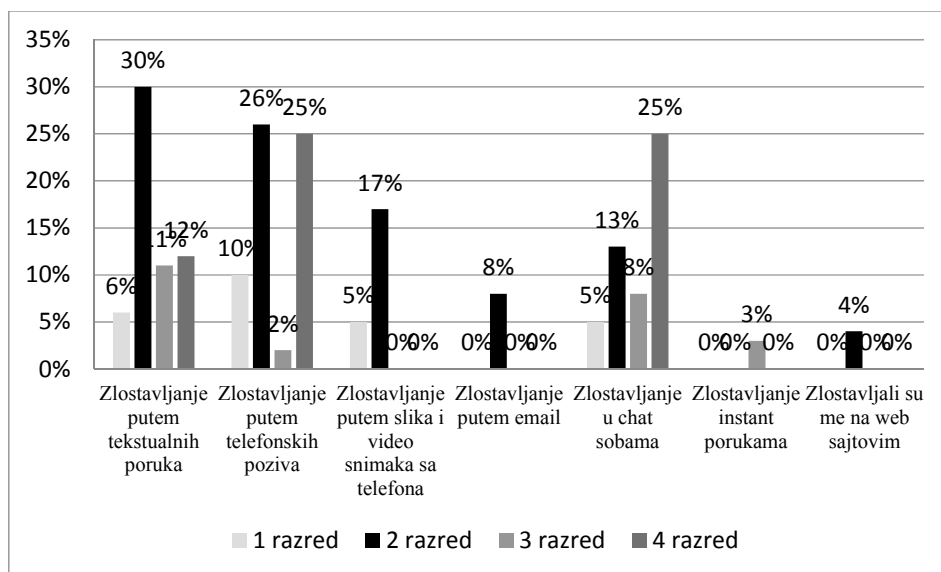
razred pojedinačno. Stariji učenici misle da ostavlja posljedice 8% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda), ili da češće ostavlja posljedice nego da ne (12% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda). Dok su mlađi mislili ili da ne ostavlja posljedice (7% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda). Da li ovdje možemo reći da je to zbog zrelosti starijih generacija, ili naivnosti mlađih, ili zato što su iskusili sajberbuling, nije bilo moguće utvrditi. Mlađi su bili češće žrtve sajberbulinga.

H3: KOD UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA SU PRISUTNI SVI OBLICI SAJBERBULINGA

Ova hipoteza je djelimično dokazana, nije u potpunosti opravdana.

Recimo nije bilo Impersination kao vrsta sajberbulinga. Učenici su tvrdili da jesu lagali na društvenim mrežama, ili lažno se predstavljali da dobiju informacije koje smatraju bitnim (prvi razred 4%, četvrti razred 25%), i da su lagali da naštetu nekom koga ne vole (učenici četvrtog razreda 6%). Impersination je lažno predstavljanje kao žrtva da bi se žrtvi, njenoj reputaciji, njenom kredibilitetu u online zajednici naštetilo. Exclusion nije bilo iako je bilo blokiranje osobe, kao odgovor na sajbernasilništvo ili iz liste prijatelja.

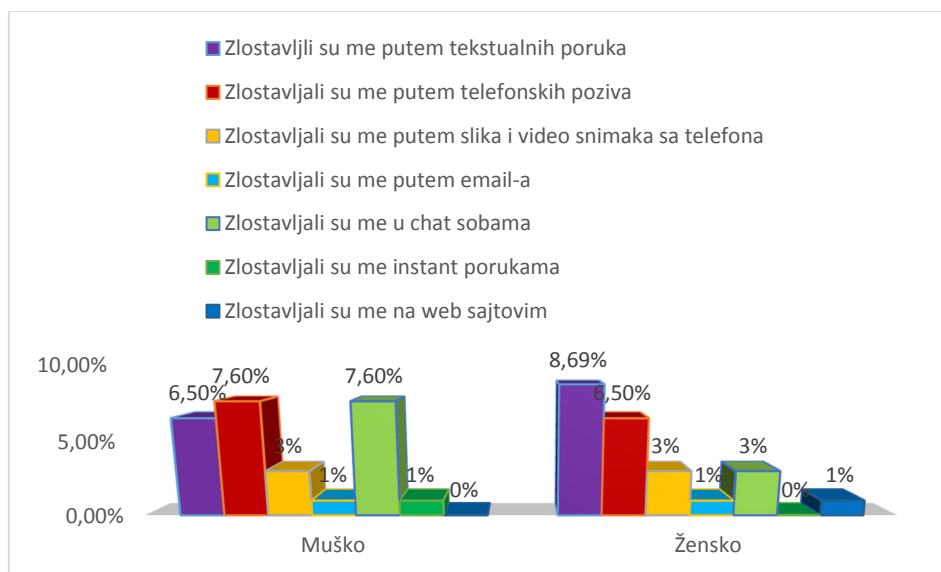
Sajberbuling preko drugih sredstava komunikacije kojim su se učenici srednjih škola susretali su sljedeći:

Grafikon 13: Druga sredstva sajber nasilja s kojim su se susretali učenici srednjih škola, u odnosu na razred.

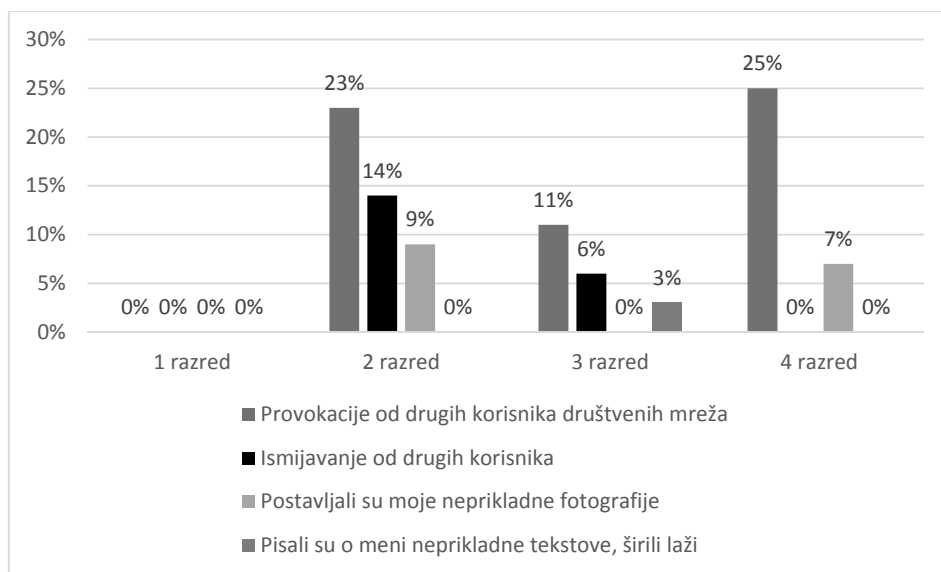
Učenici drugih razreda su bili najizloženiji da ih zlostavljaju, tj. da nad njima vrše sajberbuljing putem drugih sredstava, i to u sljedećem procentu: zlostavljanje i uznemiravanje putem tekstualnih (SMS) poruka 30% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda, zlostavljanje i uznemiravanje preko telefonskih poziva 26%, zlostavljanje i uznemiravanje putem fotografija i video snimaka sa telefona 17%, zlostavljanje i uznemiravanje u chat sobama 13%, zlostavljanje i uznemiravanje email-om 8%, i uznemiravanje na web stranicama 4%.

Učenici drugih razreda bili su izloženi zlostavljanju i uznemiravanju preko telefonskih poziva (10% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda), tekstualnih (SMS) poruka (6%), zlostavljanju i uznemiravanju putem fotografija i video zapisa sa telefona (5%) i zlostavljanje i uznemiravanje u chat sobama (5%). Učenike trećih razreda su zlostavljali i uznemiravali tekstualnim porukama (11% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda), u chat sobama (8%), instant porukama (3%), i putem telefonskih poziva (2%). Učenike četvrtih razreda su zlostavljali i uznemiravali telefonskim pozivima (25% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda), u chat sobama (25%) i zlostavljali su ih tekstualnim porukama (12%).

Grafikon 14: Sajberbuling preko drugih sredstava komunikacije s kojim su se susreli učenici srednjih škola, u odnosu na pol.

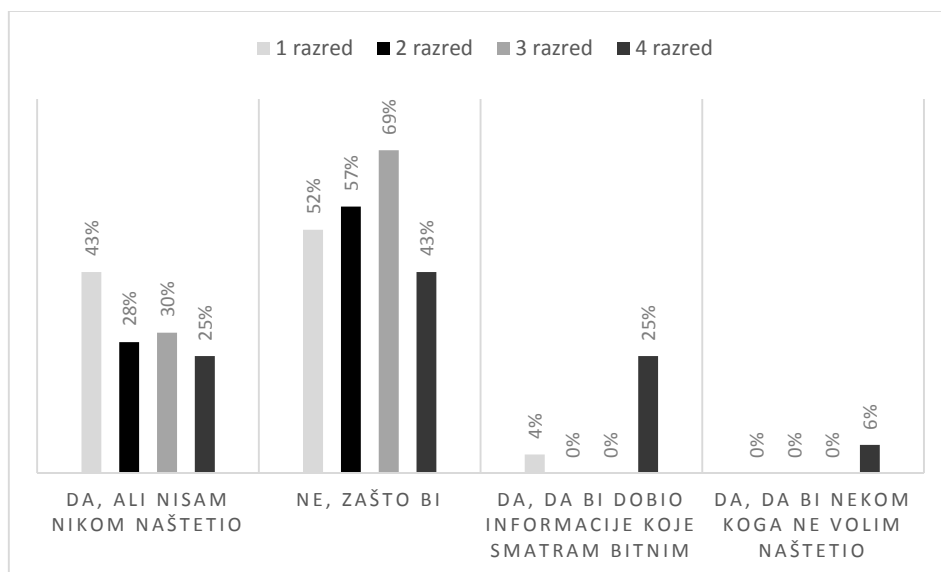
Ako bi uporedili pol učenika koji su zlostavljani drugim sredstvima sajberbulinga vidjećemo da je najviše uznemiravano djevojčica putem tekstualnih poruka (8,69%), i dječaka putem telefonskih poziva (7,6%) i u chat sobama (7,6%). Pored toga, dječaci su uznemiravani tekstualnim porukama (6,5%), djevojčice telefonskim pozivima (6,5%).

Grafikon 16: Sajberbuling preko društvenih mreža s kojim su se susretali učenici srednjih škola, u odnosu na razred.

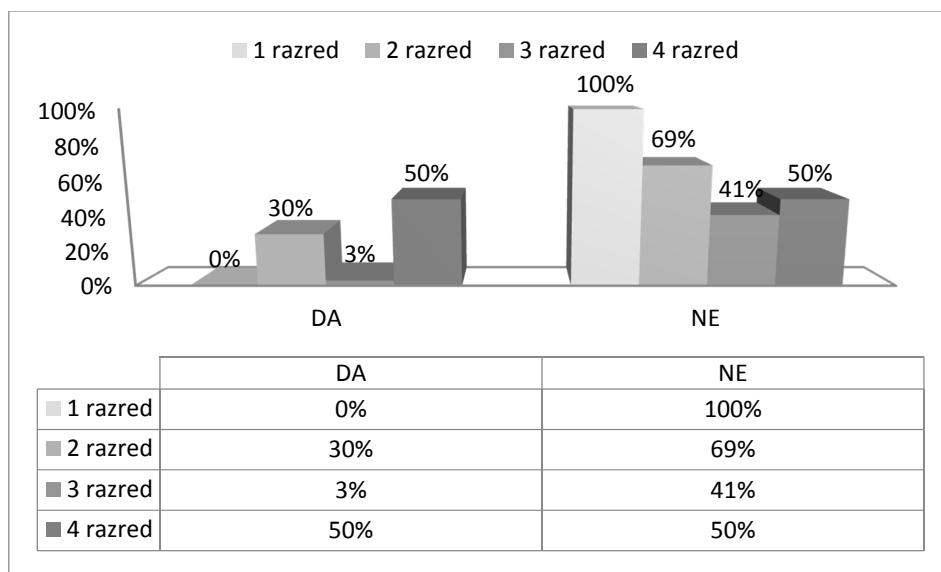
Provokacije od drugih korisnika društvenih mreža najviše su doživjeli učenici četvrtog razreda (25%) i učenici drugih razreda (23%). Ismijavanje od drugih korisnika društvenih mreža doživjeli su učenici drugih razred (14%) i učenici trećih razreda (3%), Postavljanje nečijih neprikladnih fotografija doživjeli su učenici drugih (14%) i trećih 6%) razreda. I na kraju samo su učenici trećih razreda doživjeli da se o njima pišu neprikladni tekstovi i šire laži (3%).

Učenici trećih razreda su se susretali sa hakovanjem profila na društvenim mrežama (2,78%od broja učenika trećih razreda jer hakovanje profila nije bilo u drugim razredima).

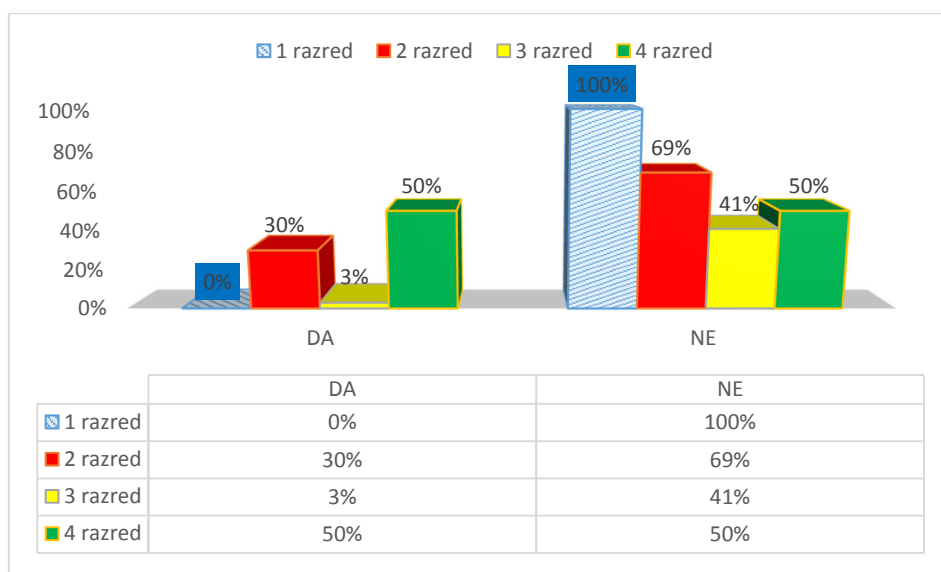

Grafikon 17: Korištenje laži na društvenim mrežama.

Učenici su priznali da su lagali na društvenim mrežama, ali da time nisu nikom naštetili. Takođe su priznali da misle kako na ovaj način mogu sebi poboljšati socijalni status u online zajednici. Samo su učenici četvrtog razreda priznali da su lagali da bi dobili informacije koje smatraju bitnim (25% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda), i da bi naštetili nekome koga ne vole (6%). Pretežno nisu smatrali da imaju razloga lagati.

Grafikon 18: Činjenje sajberbulinga koristeći druga sredstva komunikacije, u odnosu na razred.

Grafikon 19: Činjenje sajberbulinga preko društvenih mreža, u odnosu na razred.

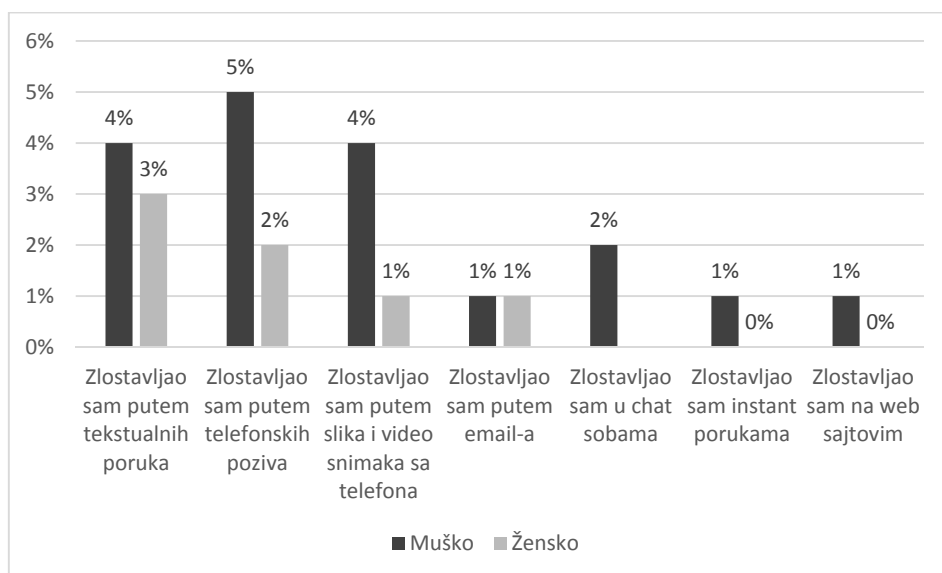
U grafikonima 18 i 19 prikazani su odgovori učenika na pitanje da li su vršili sajberbuling na društvenim mrežama i drugim sredstvima komunikacije, prilikom čega su odgovarali sa da ili ne.

H4: DJEVOJČICE SU SKLONIJE SVIM OBLICIMA SAJBERBULINGA U ODNOSU NA DJEČAKE

Ova hipoteza nije dokazana.

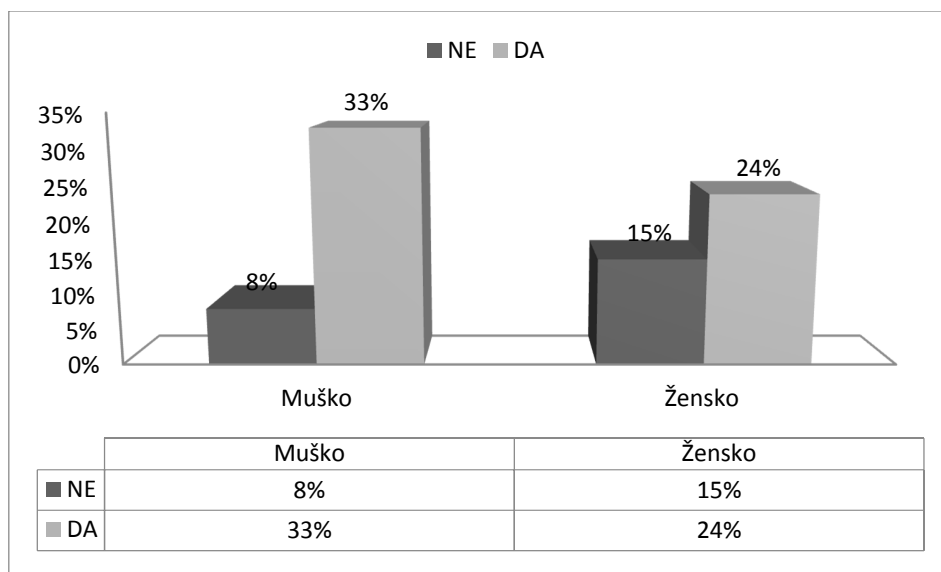
Kako nema svih oblika sajberbulinga u srednjim školama, tako nisu ni ovdje prisutne sve vrste sajberbulinga.

Ova hipoteza je osporena, nije dokazana jer dječaci su ti koji sučešće vršili sajberbuling.

Grafikon 20: Zlostavljanje drugim sredstvima komunikacije u odnosu na pol.

Djevojčice su preko drugih sredstava komunikacije vršile sljedeći sajberbuling: uznemiravale su preko tekstualnih (SMS) poruka (3% od ukupnog broja anketiranih učenika), uznemiravale su preko telefonskih poziva (2%), uznemiravanje preko fotografija i video snimaka sa telefona (1%) i putem email-a (1%). Dok su dječaci uznemiravali putem telefonskih poziva (5%), tekstualnih poruka (4%), fotografija i video zapisa (4%); uznemiravali u chat sobama (2%), preko email-a (1%), u chat sobama (1%); i na web stranicama (1%). Vidi se da su dječaci i procentualno više zlostavljali i uznemiravali, a i bili raznovrsniji u načinima vršenja sajberbulinga.

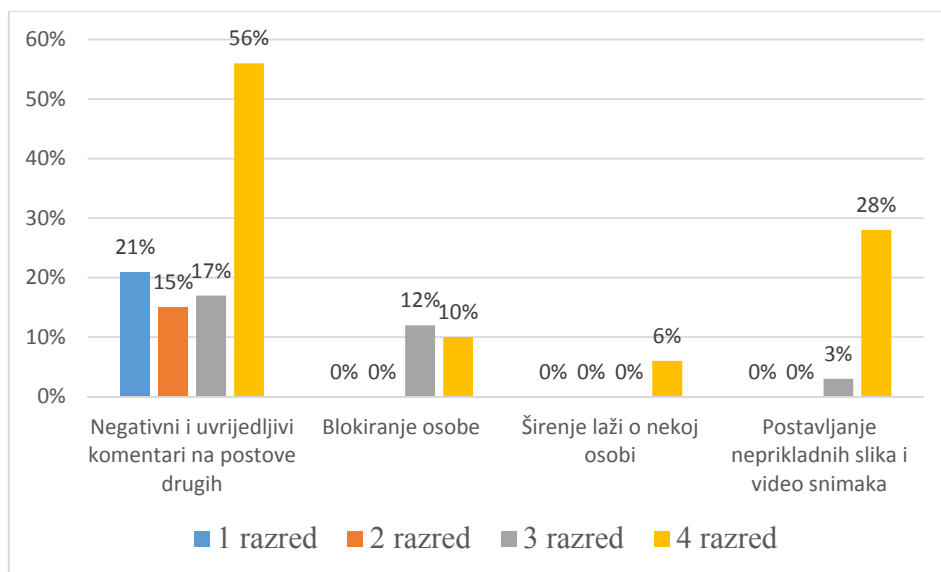
Grafikon 21: Sajberbuling preko društvenih mreža u odnosu na pol.

Učenici su pitani da li vrše sajberbuling na društvenim mrežama, pri čemu su djevojčice odgovorile da ga češće vrše (15% od ukupnog broja anketiranih učenika), nego da ga ne vrše (8%). Međutim, dječaci su vršili sajberbuling na društvenim mrežama u postotku od 33%, što je više nego 15% od djevojčica. To znači da su i ovdje dječaci više vršili sajberbuling od djevojčica. Dječaci ne smatraju da je sajberbuling problem, ne pridaju mu značaja, pa ga i vrše slobodnije, ne misleći da nekome prave štetu.

H5: STARIJI UČENICI SU SKLONIJI SVIM OBLICIMA SAJBERBULINGA OD MLADJIH UČENIKA

Ova hipoteza je djelimično dokazana (nema svih vrsta sajberbulinga u školi).

Ali jeste dokazano da su stariji učenici srednjih škola češće zlostavljali i vršili sajberbuling od mlađih učenika.

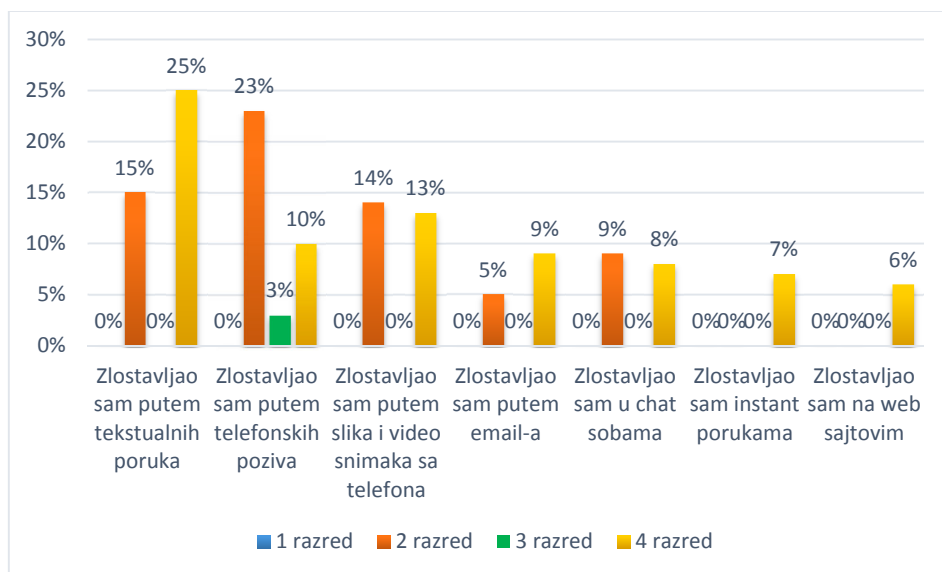

Grafikon22: Vrste sajberbulinga na društvenim mrežama, u odnosu na razred.

Kod sajberbulinga na društvenim mrežama učenici četvrtog razreda su bili „najaktivniji“ u zlostavljanju: davali su negativne i uvrijedljive komentare na postove drugih (56% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda), postavljali su neprikladne fotografije i video zapise (28%), blokirali su druge korisnike društvenih mreža iz grupa, brisali sa liste prijatelja (10%), širili su laži o nekoj osobi (6%). Učenici trećih razreda su davali negativne i uvrijedljive komentare na postove drugih korisnika društvenih mreža (17% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda), blokirali osobu na društvenim mrežama (12%), i postavljali neprikladne slike i video zapise (3%).

Dok su učenici prvih razreda davali samo negativne i uvrijedljive komentare na postove drugih korisnika društvenih mreža (21% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda).

Prethodno prikazano ukazuje da su na društvenim mrežama stariji učenici više vršili sajberbuling.

Grafikon 23: Druga sredstva sajberbulinga koja su činili učenici srednjih škola, u odnosu na razred.

Sajberbuljing putem drugih sredstava komunikacije najzastupljeniji je bio kod učenika četvrtih razreda. Učenici ovog razreda su najviše zlostavljali i uznemiravali putem tekstualnih (SMS) poruka (25% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda), zlostavljanje i uznemiravanje putem fotografija i video snimaka putem telefona (13%), i zlostavljanje i uznemiravanje putem telefonskih poziva (10%). Zatim ovu vrstu sredstva sajberbulinga su najviše vršili učenici drugih razreda, i to zlostavljanje i uznemiravanje putem telefonskih poziva (23% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda), zlostavljanje i uznemiravanje putem tekstualnih (SMS) poruka (15%), i zlostavljanje i uznemiravanje fotografijama i video zapisima putem telefona (14%). Dalje, kod učenika drugih razreda zabilježeno je zlostavljanje putem email-a (5%), i zlostavljanje u chat sobama (9%). Kod učenika četvrtih razreda zlostavljanje email-om (9% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda), zlostavljanje u chat sobama (7%), zlostavljanje instant porukama (7%) i zlostavljanje na web stranicama (6%).

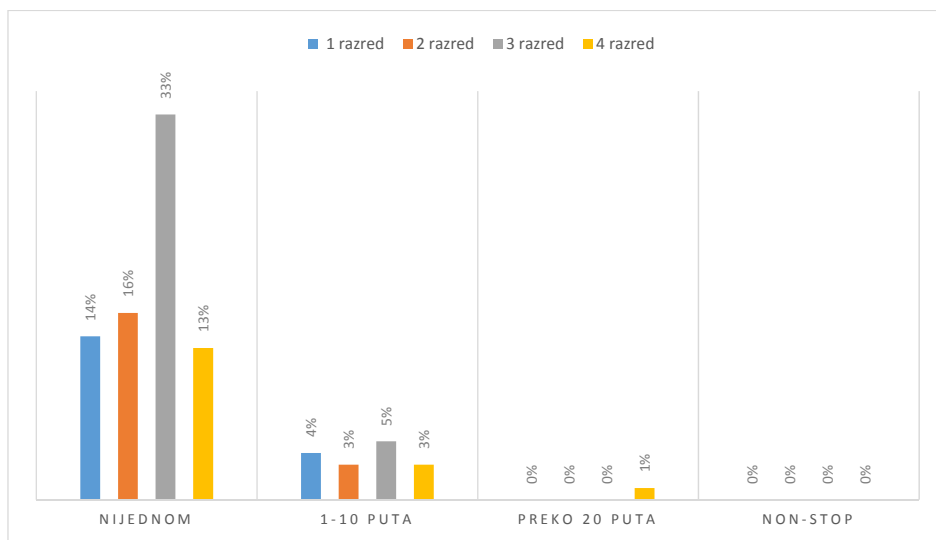
Kod učenika trećih razreda pojavljuje se samo zlostavljanje i uznemiravanje putem fotografija i video zapisa preko telefona (3% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda). A učenici prvih razreda nisu vršili sajberbuljing preko drugih sredstava komunikacije.

Stariji učenici su češće vršili sajberbuljing preko drugih sredstava komunikacije.

H6: UČENICI SU ČEŠĆE ZLOSTAVLJALI PUTEM SVIH VRSTA SAJBERBULINGANEGO ŠTO SU BILI ŽRTVE

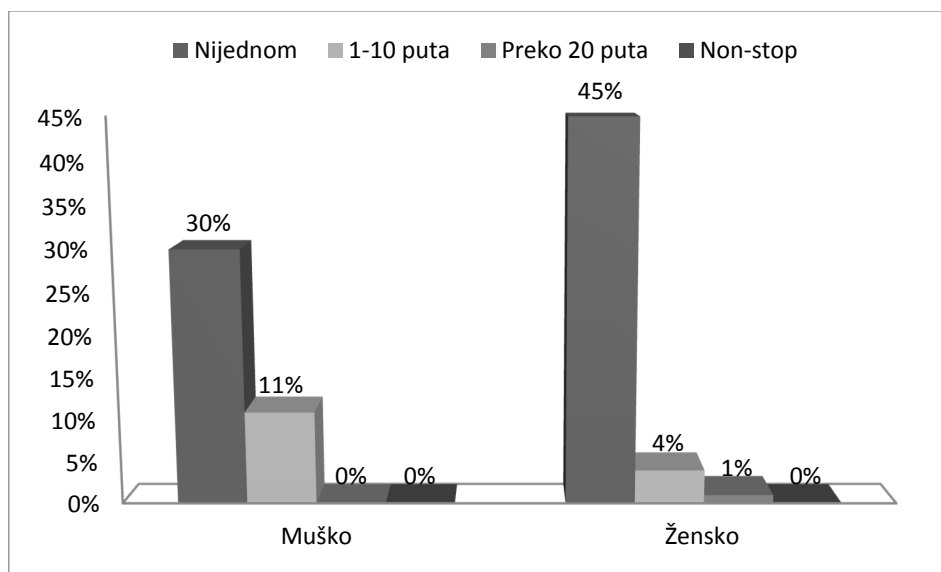
Ova hipoteza je djelimično dokazana (nema svih vrsta sajberbulinga u srednjim školama).

Hipoteza je dokazana jer učenici jesu češće činili sajberbuling nego bili meta istog.

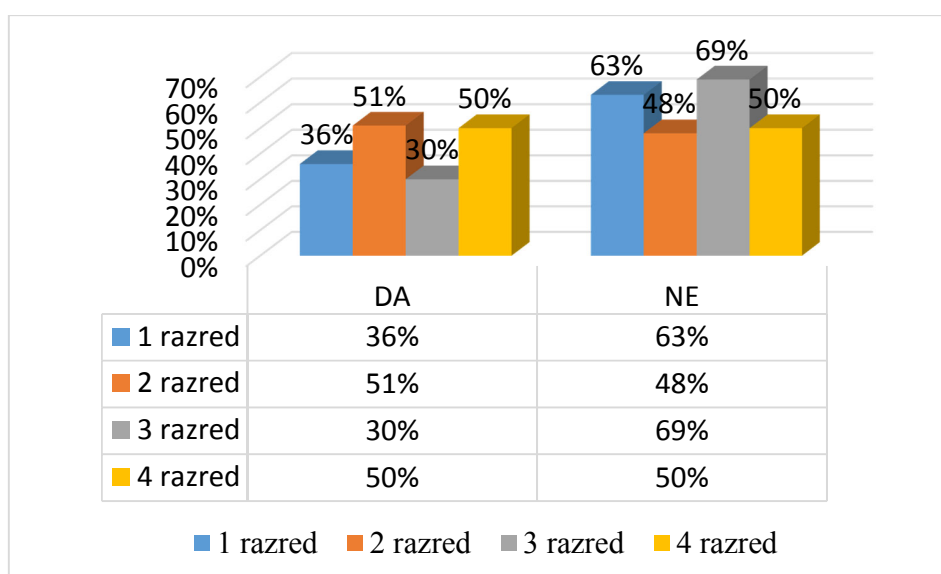
Grafikon 24: Žrtve sajberbulinga u odnosu na razred.

Učenici srednjih škola češće tvrde da nisu bili žrtva sajberbulinga nego da jesu. Govorili su da nisu nijednom bili žrtva elektronskog nasilja i to 33% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda, 16% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda, 14% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda i 13% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda. Da su bili žrtve sajberbulinga 1-10 puta tvrdili su u trećem razredu 5% (od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda), u prvom 4%, u drugom 3%, i u četvrtom 3%. Preko dvadeset puta su bili žrtve sajberbulinga bili su učenici četvrti razreda (1%) Non stop niko nije bio meta sajbernasilja.

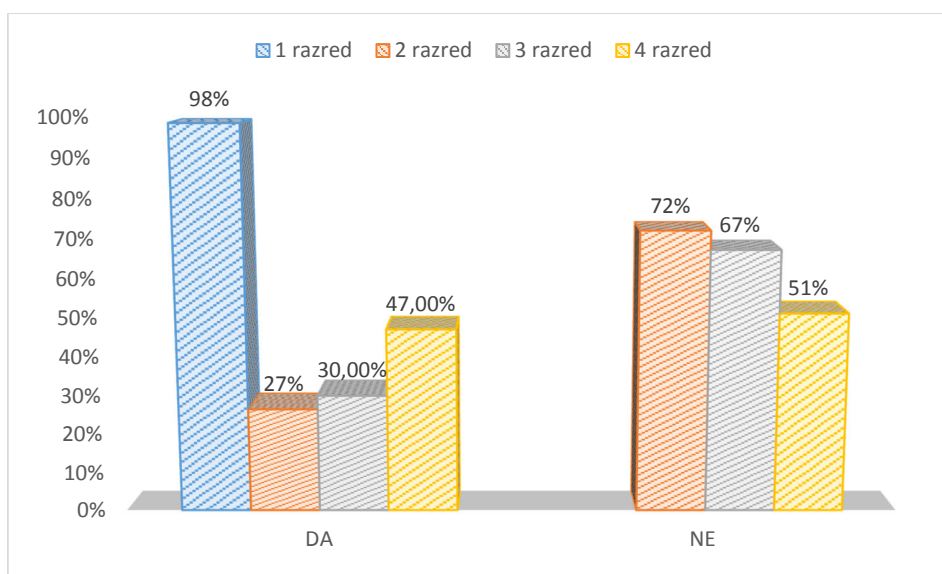
Grafikon 25: Žrtve sajberbulinga u odnosu na pol.

U odnosu na pol učenika od ukupnog broja anketiranih učenika, 30% dječaka i 45 % djevojčica (od ukupnog broja anketiranih učenika) je tvrdilo na nisu nijednom bili mete sajberbulinga, da su bili mete 1-10 puta, 11% dječaka i 4% djevojčica je bilo zlostavljano. 1% djevojčica je bilo žrtva sajberbulinga.

Grafikon 26: Sajberbuling preko drugih sredstava komunikacije u odnosu na razred.

Preko drugih sredstava komunikacije su više govorili da češće nisu žrtve sajberbulinga nego da jesu (69% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda, 63% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda). Učenici četvrtih razreda su podjednako bili žrtve i nisu se susretali sa sajberbulingom preko informacijsko komunikacijskih tehnologija (50% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda). Dok su učenici drugih razreda u manjem procentu bili žrtve sajberbulinga (51% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda), nego da se nisu sa njim susretali (48%).

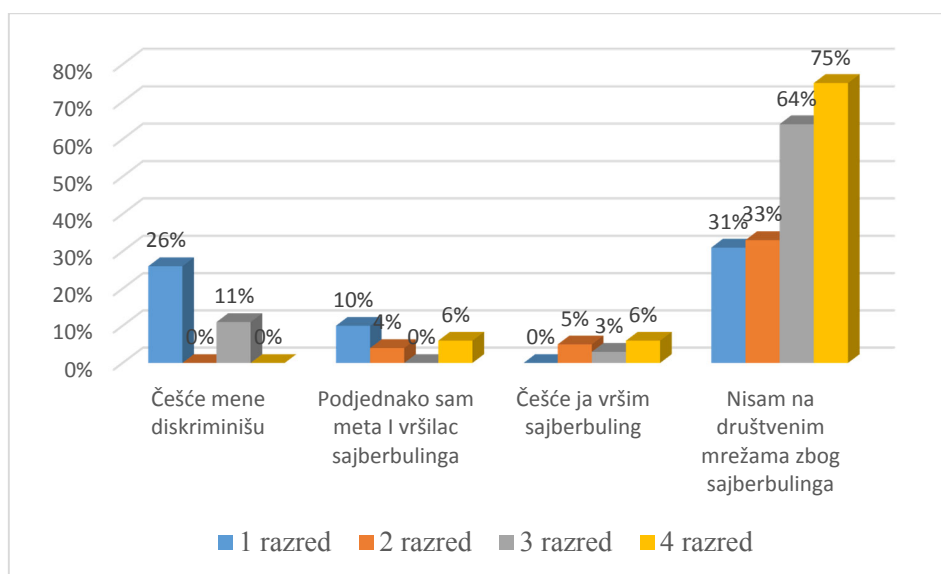

Grafikon 27: Doživljavanje sajberbulinga na društvenim mrežama, u odnosu na razred.

Učenici su odgovarali da nisu doživjeli sajberbuling na društvenim mrežama 72% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda, 67% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda, 51% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda. Da su doživjeli sajberbuling na društvenim mrežama učenici su odgovorili 47% od ukupnog broja anketiranih učenika četvrtih razreda, 30% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda, 27% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda i 98% od ukupnog broja anketiranih učenika prvog razreda.

Ovdje imamo malo odstupanje da su učenici prvih razreda tvrdili da doživljavaju sajberbuling na društvenim mrežama u procentu od 98%. Učenici prvih razreda skoro stopostotno tvrde da ne

vrše sajberbuling. Ali, kao što vidimo u grafikonu 28, na pitanje da li su češće meta sajberbulinga ili ga češće vrše, učenici prvih razreda su odgovarali sa „podjednako sam meta i vršim elektronsko nasilje“ (10%), što ukazuje da misle da na sajberbuling mogu odgovoriti istom mjerom.

Grafikon28: Žrtva ili zlostavljači, u odnosu na razred.

Učenici srednjih škola su drastično odgovarali da nisu na društvenim mrežama zbog sajberbulinga: učenici četvrtih razreda 75%, trećih 64%, drugih 33%, prvih 31% (ovo se odnosi na ukupan broj učenika po razredima, a ne od ukupnog broja anketiranih učenika svih razreda zajedno). Kod ukupnog broja anketiranih učenika njih 73,9% je tvrdilo da nisu na društvenim mrežama zbog sajberbulinga, ali takođe da mu ne pridaju značaja 57,6% od ukupnog broja anketiranih učenika. Što govori kojom neozbiljnošću pristupaju sajberbulingu, i koliko ga u suštini ne razumiju.

Učenici prvih i drugih razreda su tvrdili da češće njih diskriminišu nego što oni vrše sajberbuling (prvi razred 26% od ukupnog broja anketiranih učenika prvih razreda, treći 11% od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda). Učenici četvrtih i drugih razreda su češće vršili sajberbuling nego što su bili meta (četvrti razred 6% od ukupnog broja anketiranih učenika

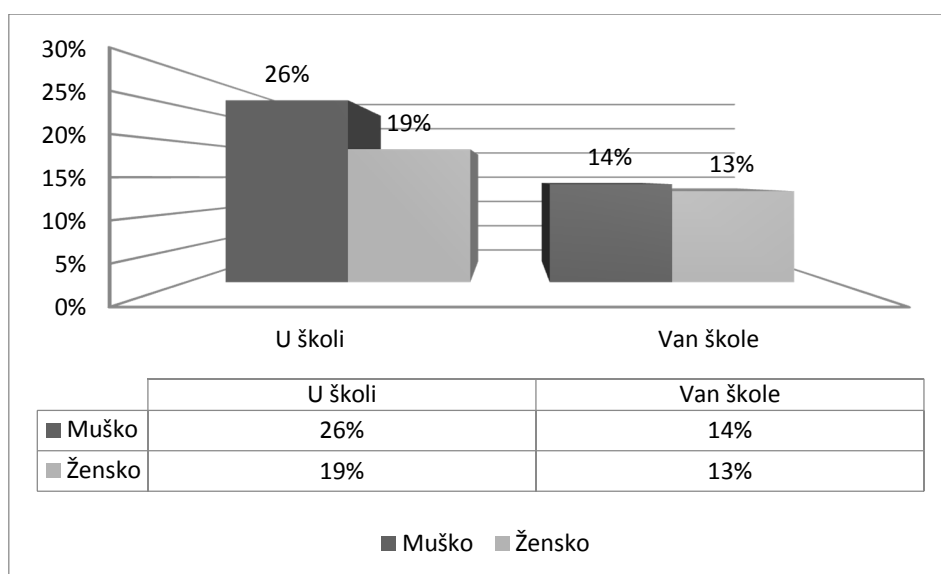
četvrtih razreda, drugi razred 5% od ukupnog broja anketiranih učenika drugih razreda). Iako imamo 3% (od ukupnog broja anketiranih učenika trećih razreda) učenika trećih razreda koji takođe tvrde da su češće činili sajberbuling nego bili meta.

Podjednako da su bili žrtva sajberbulinga i da su ga činili najviše ima učenika prvih razreda (10%), zatim učenika četvrtih razreda (6%), drugih razreda (4%). Kod učenika trećih razreda nije podjednako da su meta i da vrše sajberbuling.

To što su učenici prvih razreda tvrdili da češće njih diskriminišu (26%), i podjednako da su i meta i da vrše sajberbuling (10%), što ukazuje da se učenici prvih razreda „brane“ od elektronskog nasilja uzvraćajući na isti način. Kada im to ne uspije, u smislu da sajberbuling prestane, nose se s njim izbjegavanjem. Izbjegavanje je inače kod učenika srednjih škola način da se nose sa sajberbulingom(to je neadekvatan način reagovanja ako vam se desi sajberbuling).

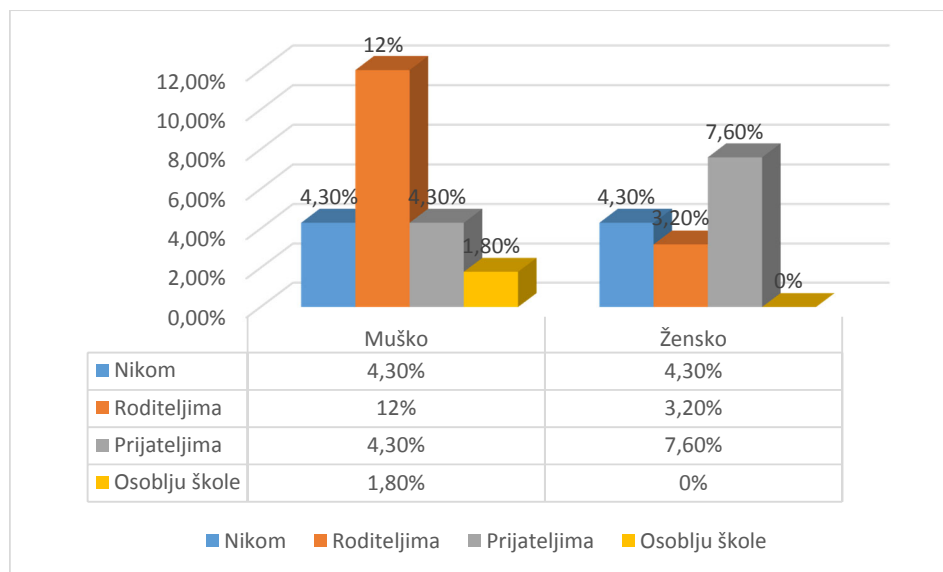
H7: UČENICI SU PUTEM SVIH OBLIKA SAJBERBULINGA ČEŠĆE BILI ZLOSTAVLJANI VAN ŠKOLE NEGO U ŠKOLI

Ova hipoteza nije dokazana. Prvenstveno jer nisu sve vrste sajberbulinga zastupljene kod učenika srednjih škola. A nije dokazana jer se sajberbuling češće dešavao u školi nego van nje.

Grafikon 29: Žrtve sajberbulinga van škole i u školi u odnosu na pol.

Učenicima srednjih škola se sajberbuling češće dešavao u školama nego van škole (u kafićima, kod kuće). Dječaci su doživjeli sajberbuling u školama u procentu od 26% od ukupnog broja anketiranih učenika, a djevojčicama 19%. Dok im se sajberbuling van škole desio u procentu od 14% kod dječaka, i 13% kod djevojčica.

Grafikon 30: Adekvatna pomoć u slučaju sajberbulinga u odnosu na pol.

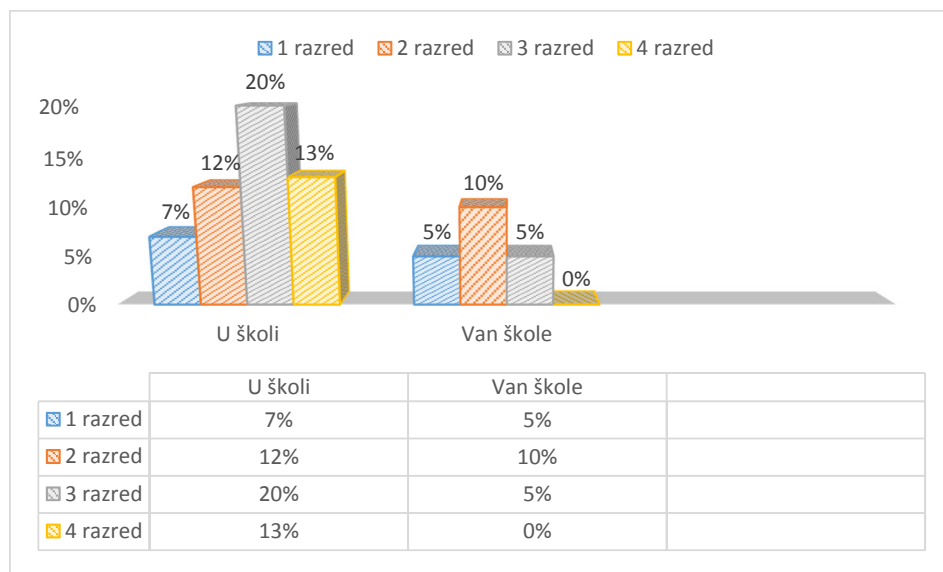
	1 razred	2 razred	3 razred	4 razred
Nikom	1,1%	2,17%	3%	2,1%
Roditeljima	4%	3,26%	3%	4,34%
Prijateljima	6,5%	1,25%	6,5%	6,5%
Osoblju u školi	0%	0%	0%	1,1%

Tabela 4: Adekvatna pomoć u slučaju sajberbulinga u odnosu na razred.

Bez obzira što se učenicima sajberbuling češće dešavao u školama nego van nje, nisu tvrdili da se mogu obratiti osoblju u školi (1,8% od ukupnog broja anketiranih učenika bi se obratilo radnicima škole). Dječaci su smatrali da se mogu obratiti roditeljima (12% od ukupnog broja anketiranih učenika), zatim prijateljima (4,3%) ili da se nikom nemaju obratiti za pomoć u

slučaju da im se desi sajberbuling. Dječaci su tvrdili da se sami mogu nositi sa sajberbulingom (18%). Djevojčice su smatrale da se mogu prijateljima obratiti (7,6%), da nemaju nikom (4,6), ili da se mogu obratiti roditeljima (3,2%).

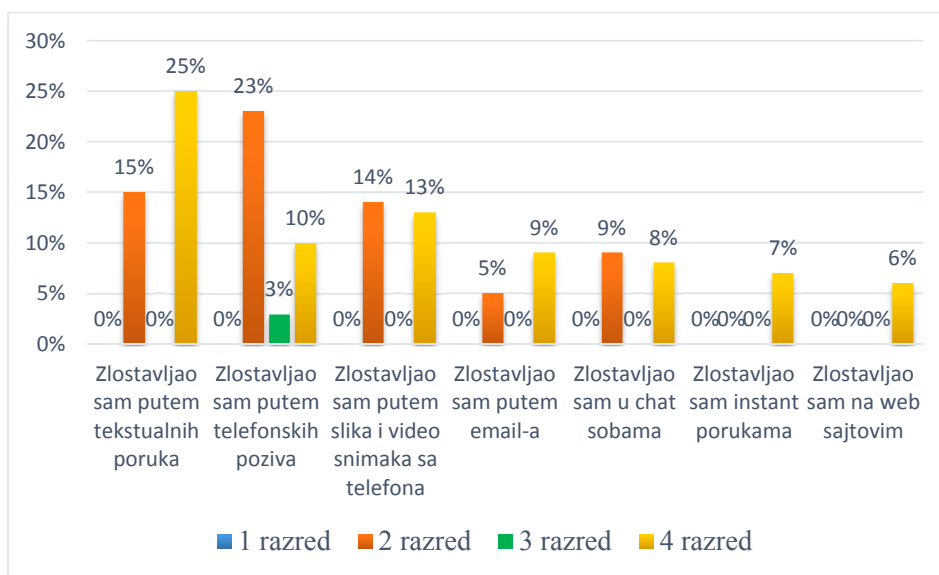
U odnosu na razred učenici su smatrali najviše da se mogu obratiti prijateljima (učenici prvih razreda 6,5%, učenici trećih razreda 6,5%, i učenici četvrtih razreda 6,5%). 1,25% učenika drugih razreda je smatralo da se prijateljima mogu obratiti. Roditeljima su se obraćali u sljedećem procentu: četvrti razred 4,34%, prvi razred 4%, drugi razred 3,26% i prvi razred 3%. Najviše su učenici trećeg razreda smatrali da nemaju nikom da se obrate ako postanu žrtve sajberbulinga (3%); zatim drugog razreda (2,17%) i četvrtog razreda (2,1%). 1,1% od učenika prvog razreda su smatrali da se nemaju kome obratiti. Samo bi se učenici četvrtih razreda obratili za pomoć radnicima škole ako im se desi sajberbuling (1,1%)

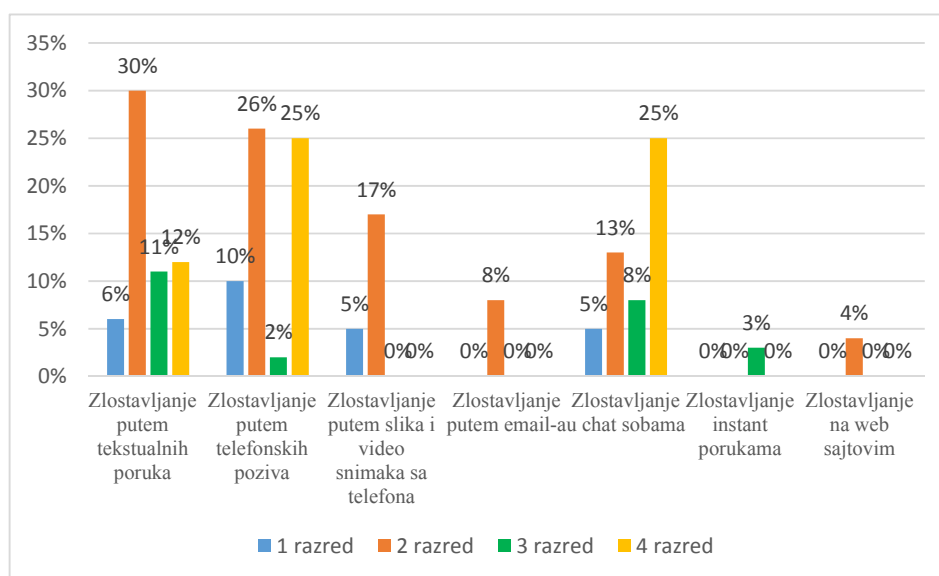
Grafikon 30: Žrtve sajberbulinga u školi ili van škole, u odnosu na razred.

Što se tiče odnosa sajberbulinga koji se češće dešava van škole i onog koji se dešava u školama, u odnosu na razred učenicima sva četiri razreda se dešavao sajberbuling češće u školama: u prvom razredu 7% u školi, a 5% van škole im se dešavao sajberbuling. Učenicima drugih razreda u procentu od 12% od ukupnog broja anketiranih učenika sajberbuling se dešavao

u školi, a 10% van nje. 20% učenika trećih razreda je doživjelo sajber nasilje u školi, a 5% van nje. Učenici četvrtih razreda nisu doživjeli sajberbuljing van škole, ali njih 13% je bilo meta sajber nasilja unutar škole.

Grafikon 22

Grafikon 13

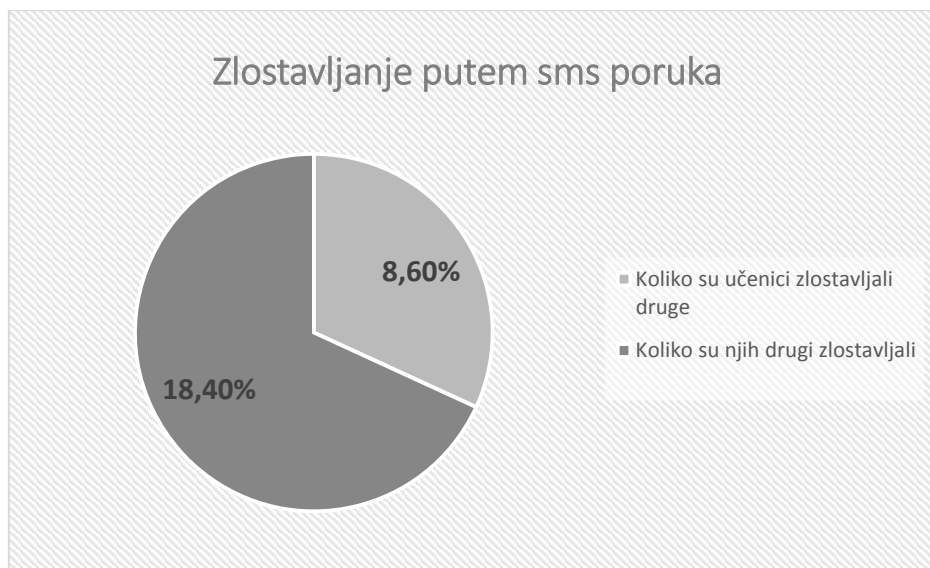
Ponovno prikazivanje grafikona 22 i 13 radi preglednosti podataka u daljem tekstu, tj. na koji način su učenici zlostavljali druge preko drugih sredstava komunikacije i koliko su njih zlostavljali.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA PO VARIJABLAMA

4.1. ZLOSTAVLJANJE PREKO TEKSTUALNIH (SMS) PORUKA

Tekstualnim (SMS) porukama su zlostavljali učenici četvrtog razreda (25%) i učenici drugog razreda (15%). Dječaci (4%) su zlostavljali i uznemiravali preko tekstualnih poruka češće od djevojčica (3%).

Na ukupan broj učenika koji su anketirani u sve tri škole češće su njih zlostavljali (18.47%) nego što su oni zlostavljali i uznemiravali tekstualnim porukama (8,69%).

Grafikon 31: Zlostavljanje putem sms poruka

Njih su uznemiravali i zlostavljali tekstualnim porukama na sljedeći način: učenike drugih razreda (30%) su najviše uznemiravali preko tekstualnih poruka, zatim učenike četvrtog razreda (12%). Učenici prvih i trećih razreda su govorili da nisu uznemiravali tekstualnim porukama, ali da su njih zlostavljali preko poruka (prvi razred 6%, treći 11%).

4.2. ZLOSTAVLJANJE PUTEM TELEFONSKIH POZIVA

Ako gledamo po razredima: učenici drugih (26%), četvrtih (25%) i trećih razreda (10%) su uznemiravani preko telefonskih poziva. Dječaci (7,6%) su češće od djevojčica (6,5%) bili žrtve sajberbulinga preko telefonskih poziva. Takođe, dječaci (5%) su češće preko poziva uznemiravali druge, u odnosu na djevojčice (2%). Učenici drugih (23%), četvrtih (10%) i trećih razreda (3%) su zlostavljali druge preko telefonskih poziva.

Grafikon 32: Zlostavljanje putem telefonskih poziva

Učenici su tvrdili da njih češće (39,9%) zlostavljaju preko telefonskih poziva nego što su oni zlostavljali druge preko telefonskih poziva (6.5%)

4.3. ZLOSTAVLJANJE PREKO FOTOGRAFIJA I VIDEO ZAPISA SA TELEFONA

U odnosu na razred: učenici četvrtih (13%) i učenici drugih razreda (14%) su zlostavljali druge preko fotografija i video snimaka sa telefona. Dječaci (4%) su češće od djevojčica (1%) zlostavljali druge preko fotografija i video snimaka sa telefona. Dječaci (3%) i djevojčice (3%) su podjednako bili žrtve sajberbulinga preko fotografija i video zapisa sa telefona. Učenici drugih (17%) i prvih (5%) razreda su bili žrtve sajberbulinga preko slika i video snimaka sa telefona.

Grafikon 33: Zlostavljanje putem slika i video snimaka sa telefona

Učenici su tvrdili da su češće bili meta sajberbulinga preko fotografija i video snimaka sa telefona (13%) nego što su ga oni vršili (7,6%).

4.4. ZLOSTAVLJANJE PREKO EMAIL-A

Učenici četvrtih razreda (9%) i učenici drugih razreda (5%) su zlostavljali druge preko email-a. Dok su samo učenici drugih razreda (8%) bili žrtve sajberbulinga preko email-a. Dječaci i djevojčice su podjednako bili mete sajberbulinga preko email-a i oni ga činili (1%).

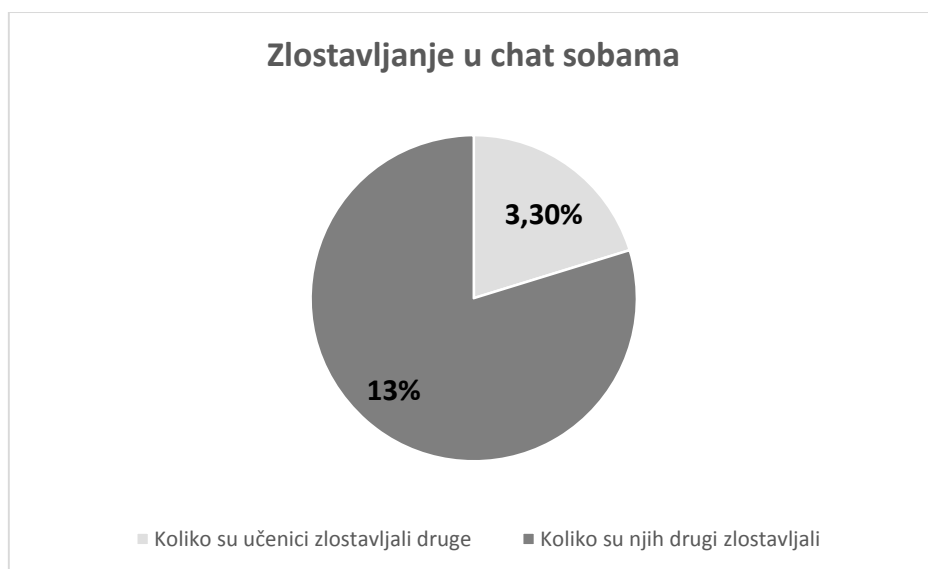

Grafikon 34: Zlostavljanje putem email-a

Učenici su podjednako bili meta sajberbulinga preko email-a (2,2%) i činili ga (2,2%).

4.5. ZLOSTAVLJANJE U CHAT SOBAMA

U chat sobama bili su žrtve sajberbulinga učenici sva četiri razreda: četvrti razred 25%, drugi razred 13%, treći razred 8% i učenici prvog razreda 5%. Dječaci (7,6%) su bili češće žrtve sajberbulinga u chat sobama od djevojčica (3%). Takođe, dječaci (2%) su češće zlostavljali u chat sobama od djevojčica (1%). Učenici drugih (9%) i četvrtih razreda (8%) su vršili sajberbuling u chat sobama.

Grafikon 35: Zlostavljanje u chat sobama.

Učenici su češće zlostavljali druge u chat sobama (3,3%) nego što su oni bili meta sajberbulinga u chat sobama (13%).

4.6. ZLOSTAVLJANJE INSTANT PORUKAMA

Učenike trećih razreda (3%) su zlostavljali putem instant poruka. Djevojčice tvrde da nisu bile meta sajberbulinga putem instant poruka, a dječaci da jesu (1%). Djevojčice takođe tvrde da nisu ni one druge zlostavljali putem instant poruka, a dječaci da jesu (1%). Učenici trećih razreda su tvrdili da su i oni druge zlostavljali putem instant poruka (7%).

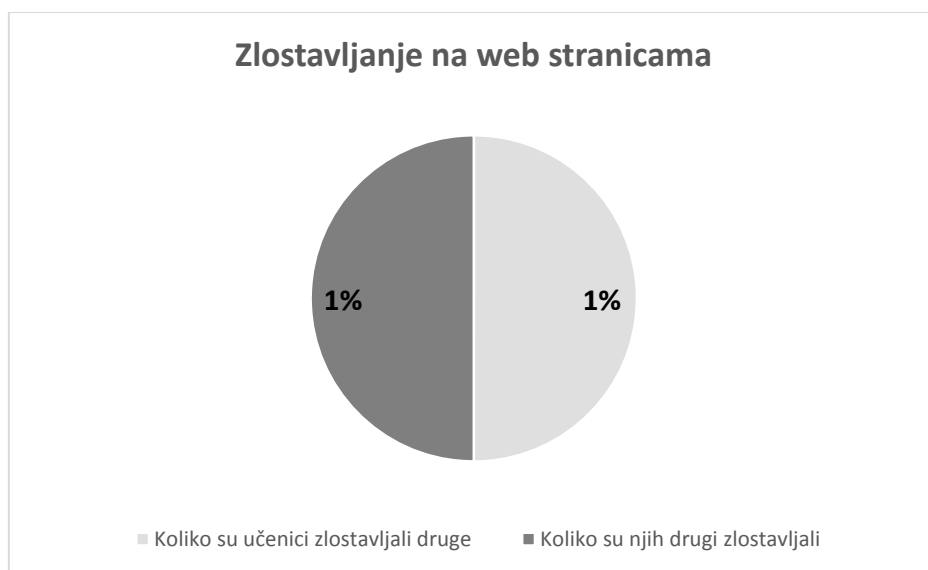

Grafikon 36: Zlostavljanje putem instant poruka.

Učenici su podjednako bili meta (1%) i vršili (1%) sajberbuling preko instant poruka.

4.7. ZLOSTAVLJANJE NA WEB SAJTOVIMA

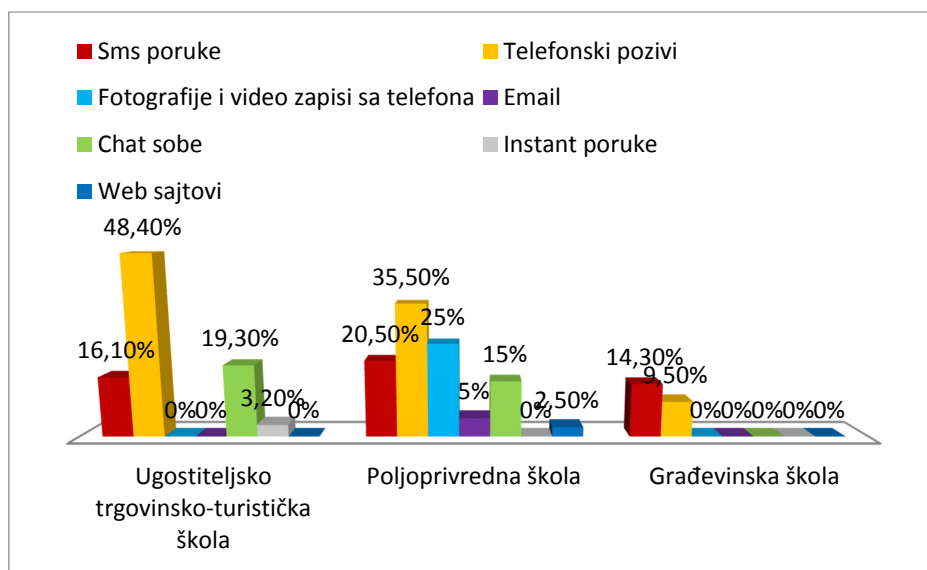
Sajberbuling na web sajtovima su činili učenici četvrtih razreda (6%). Dječaci (1%) su vršili sajberbuling na web sajtovima, a djevojčice tvrde da ga nisu činile. Dječaci nisu bili meta sajberbulinga na web stranicama, a djevojčice tvrde da ih jesu zlostavljali na web stranicama (1%). Od svih razreda jedino su učenike drugih razreda zlostavljali na web sajtovima (4%).

Grafikon 37: Zlostavljanje na web stranicama

Učenici su podjednako bili meta (1%) sajberbulinga na web sajtovima i činili zlostavljanje na web stranicama (1%).

SAJBERBULING POJEDINAČNO PO ŠKOLAMA GDJE SU ANKETIRANI UČENICI

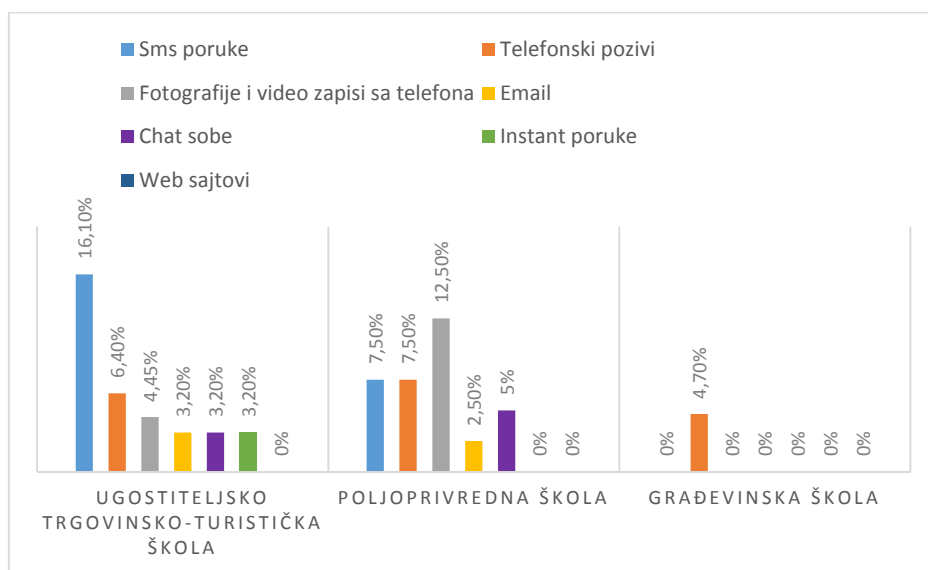

Grafikon 38: Žrtve sajberbulinga u odnosu na škole.

U Učiteljsko trgovinsko-turističkoj školi učenici su najčešće bili meta sajberbulinga preko telefonskih poziva (48,4%). Zatim su bili zlostavljani u chat sobama (19,3%) i preko tekstualnih (SMS) poruka (16,1%). Malo je bio zastupljen i sajberbuling instant porukama (3,2%). Sajberbuling preko fotografija i video zapisa sa telefona, sajberbuling preko email-a i sajberbuling na web stranicama nije se desio u Učiteljsko trgovinsko-turističkoj školi.

U Poljoprivrednoj školi učenici su najviše bili meta sajberbulinga preko telefonskih poziva (35,5%). Zatim su bili meta zlostavljanja preko fotografija i video zapisa sa telefona (25%), zlostavljanja preko tekstualnih poruka (20,5%) i zlostavljanja u chat sobama (15%). Bili su meta sajberbulinga preko email-a (5%) i na web stranicama (2,5%). U Poljoprivrednoj školi učenici nisu bili zlostavljani instant porukama.

U Građevinskoj školi učenici su bili mete sajberbulinga preko tekstualnih poruka (14,3%) i telefonskih poziva (9,5%). Nisu bili meta ostalih vrsta sajberbulinga.

Grafikon 39 :Sajberbuling koji su učenici činili.

Učenici Ugostiteljsko trgovinsko-turističke škole su najviše vršili sajberbuling preko tekstualnih (SMS) poruka (16,1%). Zatim su zlostavljali preko telefonski poziva (6,4%) i fotografija i video zapisa sa telefona (4,45%). U podjednakoj mjeri su vršili sajberbuling preko email-a (3,2%), preko instant poruka (3,2%) i zlostavljanje u chat sobama (3,2%). Nisu vršili sajber nasilje preko web stranica.

U Poljoprivrednoj školi učenici su najviše činili sajberbuling preko fotografija i video snimaka sa telefona (12,5%). U podjednakoj mjeri su činili sajberbuling telefonskim pozivima (7,5%) i preko tekstualnih (SMS) poruka (7,5%). 5% učenika poljoprivredne škole su zlostavljali u chat sobama. Najmanje su činili zlostavljanje preko email-a (2,5%). Sajberbuling preko web stranica učenici poljoprivredne škole tvrde da nisu činili.

Učenici građevinske škole tvrde da su činili sajberbuling preko telefonskih poziva (4,7%), ali ne i ostale vrste sajberbulinga.

5. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje, koje je sprovedeno na uzorku od 302 učenika srednjih škola, ispitalo je sajberbuling na društvenim mrežama i preko drugih sredstava komunikacije, tj. načine na koji su učenici bili zlostavljani i koliko su oni zlostavljali druge. Ono što se može zaključiti jeste da je sajberbuling preko društvenih mreža i drugih sredstava komunikacije bio prisutan, u manjoj ili većoj mjeri, u svim svojim oblicima kod svih učenika srednjih škola. U istraživanju se pošlo od pretpostavke da su kod učenika srednjih škola prisutni svi oblici sajberbulinga na društvenim mrežama, i ona je potvrđena.

Kako su učenici bili zlostavljani putem svih oblika sajberbulinga na društvenim mrežama, tako su i oni zlostavljali druge u školi i van škole. Najčešće su zlostavljali, i bili zlostavljani u školama. Takođe, najčešće su bili zlostavljani provokacijama na društvenim mrežama, pozivima i tekstualnim porukama. Druge su zlostavljali negativnim, omalovažavajućim komentarima, postavljanjem neprikladnih slika, pozivima i tekstualnim porukama. Najmanje je bilo zastupljeno zlostavljanje na web sajtovima i preko instant poruka.

Neke pretpostavke u ovom istraživanju nisu potvrđene. Nije pronađena statistički značajna povezanost između svih oblika sajberbulinga i učenika srednjih škola, već samo između određenih oblika sajberbulinga i učenika srednjih škola. Jedna od pretpostavki je bila da su djevojčice sklonije svim oblicima sajberbulingu od dječaka, ali rezultati istraživanja su pokazali da su dječaci skloniji sajberbulingu od djevojčica, u onim oblicima koji su prisutni kod učenika srednjih škola. Pretpostavka od koje se krenulo u ovom istraživanju, a koja nije pronađena jeste da su učenici putem svih oblika sajberbulinga češće bili zlostavljani van škole, nego u školi. Ova pretpostavka nije potvrđena jer nije bio zadovoljen uslov „putem svih oblika sajberbulinga“: Učenici su putem ostalih prisutnih oblika sajberbulinga češće bili zlostavljani u školi, nego van škole. Zatim, neispunjavanja uslova „putem svih oblika sajberbulinga“ nisu u potpunosti dokazane sljedeće pretpostavke istraživanja: učenici su češće zlostavljali druge putem svih oblika sajberbulinga nego što su bili žrtve zlostavljanja (kod oblika sajberbulinga koji su postojali kod učenika srednjih škola, jesu češće zlostavljali nego bili zlostavljani); i pretpostavka stariji učenici su skloniji svim oblicima sajberbulinga od mlađih učenika (kod oblika sajberbulinga koji postoje kod učenika srednjih škola, stariji učenici su bili skloniji sajberbulingu od mlađih učenika).

Ono što se takođe može zaključiti jeste da relativno veliki broj učenika koji su bili zlostavljani putem nekih od oblika sajberbulinga nikome nije rekao za svoj problem, nikome se nisu požalili da su zlostavljani putem bilo kog oblika sajberbulinga. Iako su smatrali češće da se imaju kome obratiti nego ne, u stvarnosti nisu se obraćali za pomoć. U istraživanju se primjetilo da učenici srednjih škola nisu upoznati sa konceptom sajberbulinga, tako ni sa njegovim posljedicama. Učenici koji su se susretali sa sajberbulingom su osjećali kratkotrajnu uznemirenost, nisu vidjeli, niti su bili svjesni dugotrajnih posljedica koje sajberbuling ostavlja za sobom. Sajberbuling može dovesti do povlačenja djeteta u sebe, gubitka samopouzdanja, može dovesti do toga da se dijete osjeća bespomoćno, bezvrijedno, postićeno i poniženo. O tome da sajberbuling može dovesti i do najtežih posljedica, govore i slučajevi samoubistva nakon zlostavljanja. U nekim državama su neki od njih doveli do ozbiljnijeg bavljenja ovim problemom. Upravo iz tih razloga su posljedice sajberbulinga usko povezane sa pitanjem da li se i kome učenici koji su žrtve sajberbulinga obraćaju za pomoć.

Učenici koji su razgovarali sa drugim o svom problemu najčešće su to činili sa roditeljima i prijateljima, rijetko sa razrednim starješinama i radnicima škole. Upravose u tim odnosima nalazi jedna od mogućnosti prevencije sajberbulinga i pomoći onim učenicima koji su žrtve istog, a to je komunikacija i odnos povjerenja na prvom mjestu sa roditeljima, a potom sa profesorima. Kako bi pomogli učenicima koji su žrtve sajberbulinga profesori najprije o tome trebaju biti obaviješteni, a da bi bili obaviješteni potrebno je da učenici imaju dovoljno povjerenja u njih i da budu sigurni da će pomoć i podršku dobiti, da neće naići na nerazumjevanje sa njihove strane i ublažavanja problema aludiranjem na to da se radi o šali, da to nije ništa ozbiljno i da će učenici to među sobom riješiti. Takođe treba podići svijest školskih radnika o ozbiljnosti problema i mogućim posljedicama, kao i unaprijediti njihove vještine prepoznavanja, ali i mogućnosti rješavanja ovog problema.

Ono što bi roditelji mogli da preduzmu kako bi spriječili da njihovo dijete postane žrtva sajberbulinga, jeste da najprije porazgovaraju sa svojom djecom o internet komunikaciji i internetu uopšte, da im objasne koje su opasnosti koje postoje, ali i da nadgledaju njihove aktivnosti na internetu, u mjeri u kojoj je to moguće. Takođe, bitna stavka jeste i razgovor o privatnosti podataka na internetu, ali i sadržajima koji mladi postavljaju na isti. Naravno sve ovo podrazumjeva jedan dobar odnos roditelja i djeteta, baziran na povjerenju.

Kod nekih oblika sajberbulinga, kao što su npr. sajberbuling preko poziva ili sms poruka, postoji mogućnost blokiranja osobe koje ista upućuje, što predstavlja privremeno rješenje, ali nikako nije niti može biti trajno rješenje. U istraživanju je uočeno da se učenici srednjih škola nose sa sajberbulingom ako im se desi, sa izbjegavanjem istog. Prevencija ovog problema, i da bi se zaista problem sajberbulinga rješio, potrebno je raditi na edukaciji i informisanju kako djece, tako i roditelja, njihovih nastavnika i profesora, o mogućnostima savremenih sredstava tehnologije i njihovom sigurnom korišćenju, o prednostima i nedostacima istih, opasnostima sa kojima se mogu susresti, ali ih i edukovati da na vrijeme prepoznaju problem i na adekvatan način ga rješe. Takođe je potrebno podići svijest javnosti o ovom problemu, o njegovoj ozbiljnosti i posljedicama do kojih može dovesti. Iako se zna da sajberbuling postoji, svijest o ovom problemu i dalje nije na odgovarajućem nivou.

6.LITERATURA

1. Antonijević, S., (1999). „Virtuelne zajednice i društveni odnosi na internetu“.
2. Bugarski, V. (2005). Zavisnost od interneta, istina ili zabluda ?. E-volucija, broj 11.
3. Buljan-Flander, G. (2007). Nasilje preko interneta (cyberbullying), Zagreb, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
4. Buljan-Flander G., Karlović, A., Ćosić, I. (2004) „Izloženost djece zlostavljanju putem interneta“, Medix: specijalizovani medicinski dvomjesečnik 55/55 (10), str. 159-161.
5. Borodža, B. Jovanović, M. Popov, B. (2008). Latentna struktura ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i njegove relacije sa socijalnom anksioznošću, Primjenjena psihologija, 1 (1-2), 19-35.
6. Ćosić, I., Predrag, J., Salečić, I., Tomić Latinac, M., (2010): „Prekini lanac“, priručnik programa prevencije elektronskog zlostavljanja, Zagreb, Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
7. Donegan, R. (2012). Bullying and Cyberbullying: History, Statistics, Law, Prevention and Analysos, The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications, 3 (33).
8. Đorić, M. (2009): Buling kao vrsta socijalnog nasilja, Politička revizija, 8 (3), 145-163.
9. Grigg, D. W (2010). Cyber-Aggression: Definition and Concept of Cyberbullying. „Australian Journal of Guidance and Counselling, 20“, 123-156.
10. Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2007). Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency. Journal of School Violence, 6(3), 89112.
11. Hinduja, S., and Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimatization. „Deviant Behavior“, 2 (29), 129-156.
12. Hinduju S., & Patchin, J. W. (2010). Cyberbullying: identification, prevention, and response. Cyberbullying Research Center.
13. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. Journal of Adolescent Health, 41, 22-30.
14. Kowalski, R. M., Limber, S. P., Agatston, P. W. (2008). Cyberbullying: Bullying in the Digital Age. Oxford: Blackwell Publishing

15. Kušić, S. (2010) Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije, *Život i škola* 24, str. 103 – 125
16. Koković, D.(2002): Zbornik radova: Slobodno vreme – kreativni čin ili traganje za identitetom i životnim stilom; Zbornik radova: Vaspitni rad u domovima učenika srednjih škola Republike Srbije, Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta; Institut za ekonomiju i finansije.
17. Matijević, A. (2014), *Nasilje nad i među mladima na internetu*, Zagreb, društvo za socijalnu podršku.
18. Miladinović, A. Petrićević, V. (2013), *Elektronsko vršnjačko nasilje*, Banja Luka.
19. Menesini, E., & Nocentini, A. (2012). Cyberbullying definition among adolescents: a comparison across six European countries. *Cyberpsychol Behav Soc Netw* , 15 (9), 455-63.
20. Menesini, E., Nocentini, A., & Calussi, P. (2009). The measurement of cyberbullying: Dimensional structure and relative item severity and discrimination. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*.
21. Nocentini, A., Calmaestra, J., Schultze-Krumbholz, A., & al., e. (2010). Cyberbullying: labels, behaviours and definition in three European countries. *Australian Journal of Guidance and Counselling* , 20, 129-142.
22. Ombusman za djecu Republike Srpske – Eksploatacije djece na internetu, Banja Luka, 2013.
23. Ortega R., Calmaestra J., Merchan J. M., (2008), Cyberbullying, in "International Journal of Psychology and Psychological Therapy", 8, 183-92
24. Olweus, D. (1999). (P. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee, Eds.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective* , 7-27.
25. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.
26. Popović-Čitić, V. (2009): *Vršnjačko nasilje u sajber prostoru*, Temida, vol. 12, br. 3, str. 43-62.
27. Selimović, H. (2014). *Nasilje preko interneta i mobilnog telefona*. Travnik: Sveučilište Vitez.

28. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja u Ljetopis socijalnog rada. 18, 497-526
29. Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? Scandinavian Journal of Psychology.
30. Smith, P. K. & Brain, P. (2001). Bullying in Schools: Lessons From Two Decades of Research. Aggressive behavior, 26, 1 – 9.
31. Smith, P.K., del Barrio, C. y Tokunaga, R. (2012). Definitions of Bullying and Cyberbullying: How Useful Are the Terms? In S. Bauman, J. Walker y D. Cross (Eds) Principles of Cyberbullying Research. Definitions, measures and methodology , 26-40
32. Spalević, Ž. (2013). Karakterizacija psihološkog zlostavljanja u Cyber. InfotehJahorina, 12-21
33. Steffgen, G., Vandebosch, H., Völlink, T., Deboutte, G., & Dehue, F. (2009). Cyberbullying in the BENELUX-countries: First findings and ways to address the problem. (J. Merchan, & T. Jäger, Eds.) Cyberbullying: an international perspective .
34. Topolovčan, T. (2011): Povezanost primanja i slanja prijetećeg, uvredljivog ili ponižavajućeg sadržaja mobilnim telefonom u sajberbulingu, Tuzla, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet.
35. Zbornik radova, Međunarodna naučno-stručna konferencija „Vršnjačkog nasilja (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)“, Laktaši, 17-19. marta, 2013, Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Hans Zajdel fondacijom.
36. [Www.tacno.net](http://www.tacno.net) članak: „Sajbernasilje nad djecom je raznovrsno i pojavljuje se u mnogim oblicima“, 2016.
37. Willard, N. E. (2006). Cyberbullying and cyberthreats. Eugene.

PRILOG 1

UPITNIK O NASILJU NA INTERNETU KOD UČENIKA

SREDNJIH ŠKOLA U BANJA LUCI

Pred Vama se nalazi upitnik koji sadrži pitanja koja se odnose na rizike upotrebe interneta i sadržaj sajberbulinga na društvenim mrežama koje utiče na ponašanje adolescenata. Cilj ispitivanja je da se prikupljanjem podataka o Vašim iskustvima ukaže na opasnosti koje nam društvene mreže nude i da se nađu moguća rješenja ovog problema.

Upitnik je dio istraživanja koji se sprovodi u okviru master rada pod nazivom "Obilježja sajberbulinga kod učenika srednjih škola u Banjaluci" na Fakultetu Političkih nauka u Banja Luci.

Molimo Vas da nam pomognete u realizaciji ovog istraživanja i popunite upitnik. Odgovori su anonimni i koristiće se samo za potrebe istraživanja.

Potrebno je da na sva pitanja izaberete opciju za koju smatrate da najbolje odgovara Vašem mišljenju ili da predložite novi odgovor.

ŠKOLA: _____

RAZRED: _____

ŠKOLSKI USPJEH: _____

POL: Ž - M

1. Na koji način najčešće dolazite do informacija o svijetu oko Vas?

- A. U porodici;
- B. U školi;
- C. Kroz priču sa društvom;
- D. Putem medija: internet, televizija, radio i sl.;

- E. Na drugi način:_____;
2. Koji od ponuđenih odgovora je vaš najčešći i omiljeni način komunikacije sa prijateljima?
- A. Uživo;
 - B. Razgovor preko telefona;
 - C. Putem poruka;
 - D. Preko društvenih mreža;
- E. Korišćenjem instant poruka (What's App, Viber) ili sličnih programa za dopisivanje;
- F. Korišćenjem video programa kao što je Skype i drugi;
 - G. Preko email-a;
 - H. Drugi način:_____.
3. Koji su razlozi zašto vam je to omiljeni način komunikacije sa prijateljima?
- A. Najbrži je;
 - B. Najlakši je;
- C. Na taj način možemo ozbiljnije da pričamo;
- D. Privatnije je;
 - E. Imam vremena da razmislim kako da odgovorim;
- F. Osjećam se ugodnije da razgovaram o privatnim stvarima na taj način;
- G. Na taj način bolje mogu da razumijem šta ljudi zaista misle;
 - H. Nešto drugo:_____.
4. Koliko ste godina imali kada ste prvi put pristupili internetu?_____;
5. Da li posjedujete profil na nekoj od društvenih mreža? A. Da; B. Ne;
- 5.1. Ako ste odgovorili potvrdno na kojim društvenim mrežama imate profil?
- A. Facebook;
 - B. Twitter;
 - C. Instagram;
 - D. Blog;
 - E. My space.

6. Ukoliko posjedujete profil na nekoj od društvenih mreža koliko osoba pratite, odnosno imate u prijateljima?

- A. Nijednu;
- B. 1-50;
- C. 51-100;
- D. 101-150.
- E. 151-200;
- F. 201-250;
- G. Preko 250;

7. Prosječno, koliko puta dnevno provjerite svoj profil na društvenim mrežama?

- A. 2-5 puta dnevno;
- B. 6-10 puta dnevno;
- C. 11-15 puta dnevno;
- D. 16-30 puta dnevno;
- E. Preko 30 puta dnevno;
- F. Nemam profil na društvenim mrežama.

8. U koje svrhe najčešće koristite internet?

- A. Čitanje vijesti / Dolaženje do informacija;
- B. Traženje različitih informacija vezanih za školu ili radoznalosti;
- C. Komuniciranje sa prijateljima ili porodicom koji vam nisu dostupni drugačije (možda žive u drugoj državi);
- D. Gledanje filmova, video snimaka, slušanje muzike / igranje online igrice;
- E. Preuzimanje filmova i knjiga;
- F. Online kupovina / rezervacije;
- G. Pristup društvenim mrežama kao što su Facebook, Instagram, Twitter i dr;
- H. Nešto drugo:_____.

9. Da li vaše vrijeme provedeno na internetu utiče na učenje, ispunjavanje školskih obaveza ili ispunjavanje drugih obaveza?

- A. Da;
- B. Ne.

10. Da li na vašim profilima na društvenim mrežama koristite režime zaštite privatnosti (ko može da vidi vaše slike, privatne podatke), da li uopšte stavljate slike i privatne podatke na profil?

A. Koristim svoje podatke i svako može da ih vidi (otvoren profil za javnost);

B. Koristim svoje podatke, ali ne može im svako pristupiti (ograničen pristup javnosti mom profilu);

C. Koristim djelimično svoje podatke, ne stavljam sve, a ono što mi je na profilu svako može vidjeti;

D. Ne koristim svoje podatke, ni slike u profilu, niti stavljam lažne;

E. Ne smatram zaštitu privatnosti bitnom;

F. Nešto drugo:_____.

11. Da li ste se nekad osjećali ugroženim na nekim od društvenih mreža (Facebook, Instagram, Twitter i drugo):

A. Da; B. Ne;

11.1. Ako je vaš odgovor potvrđan, na koji ste se način osjećali ugroženo?

A. Doživio/a sam provokacije od drugih korisnika;

B. Doživio/a sam ismijavanje od drugih korisnika;

C. Postavljali su moje neprikladne fotografije;

D. Pisali su o meni neprikladne tekstove/ ostavljali uvrijedljive komentare;

E. Nešto drugo:_____;

12. Da li ste vi ikada provocirali ili činili da se neko drugi osjeća ugroženo na društvenim mrežama?

A. Da; B. Ne;

12.1. Ako je vaš odgovor potvrđan šta je bilo u pitanju?

A. Davao/la sam negativne komentare na postove drugih;

B. Blokirao/la sam određenu osobu na društvenim mrežama;

C. Širio/la sam laži i neistine o određenoj osobi na društvenim mrežama;

D. Postavljao/la sam neprikladne slike ili video snimke o drugoj osobi;

E. Nešto drugo:_____;

13. Da li ste vi ikada primali uvrijedljive ili neprikladne poruke ili pozive?

A. Da; B. Ne;

13.1. Ako je vaš odgovor potvrđan kako?

- A. Zlostavljali su me i uznemiravali preko tekstualnih (SMS) poruka;
- B. Zlostavljali su me i uznemiravali preko telefonskih poziva;
- C. Zlostavljali su me i uznemiravali putem slika sa telefona i videa;
- D. Zlostavljali su me i uznemiravali preko email-a;
- E. Zlostavljali su me i uznemiravali u chat sobama;
- F. Zlostavljali su me i uznemiravali preko instant poruka;

G. Zlostavljali su me i uznemiravali preko web sajtova;

14. Da li ste vi ikada druge zlostavljali ili drugima slali uvrijedljive poruke?

- A. Da;
- B. Ne;

14.1. Ako je vaš odgovor potvrđan kako:

- A. Zlostavljao/la sam preko telefonskih (SMS) poruka;
- B. Zlostavljao/la sam putem slika sa telefona i video snimaka;
- C. Zlostavljao/la sam putem telefonskih poziva;
- D. Zlostavljao/la sam putem email-a;
- E. Zlostavljao/la sam u chat sobama;
- F. Zlostavljao/la sam putem instant poruka;
- G. Zlostavljao/la sam putem web sajtova;

15. Da li ste vi nekada provocirali, omalovažavali, vrijeđali druge korisnike društvenih mreža?

- A. Da;
- B. Ne;

15.1. Ako je vaš odgovor potvrđan, na koji ste način to radili?

- A. Pisao/la sam vrijeđajuće i ponižavajuće komentare;
- B. Postavio/la sam neprimjeren sadržaj o toj osobi ili grupi;

C. Postavio/la sam neistine i laži o nekoj osobi ili grupi;

16. Koliko ste puta bili žrtva sajberbulinga?

- A. Nijednom;
- B. 1-10 puta;
- C. Preko 20 puta
- D. Non stop;

16.1. Ako ste bili žrtva sajberbulinga imate li se kome obratiti za pomoć?

- A. Nemam nikom;
- B. Roditeljima;
- C. Prijateljima;
- D. Osoblju u školi;

E. Nekom drugom: _____;

17. Da li vam se sajberbuling dešava češće?

- A. Van škole (kuća, kafić) ili B. U školi;

18. Koliko često ste doživljavali neku neprijatnost na društvenim mrežama?

- A. Nikad; B. Rijetko; C. Ponekad; D. Često; E. Uvijek;

19. Da li se osjećate bezbjedno na društvenim mrežama?

- A. Da; B. Ne;

20. Koliko često ste imali priliku da na bilo kom od internet sajtova vidite fotografije ili video snimke nasilja u školi, tuče učenika, ismijavanje drugara i slično?

- A. Svaki dan ili skoro svaki dan;
- B. Jednom ili dva puta nedeljno;
- C. Jednom ili dva puta mjesečno;
- D. Manje od jednom mjesečno;
- E. Ne znam.

21. U proteklih 12 mjeseci da li ste vidjeli nešto od neprikladnog sadržaja što vam je na bilo koji način smetalo, na primjer da ste se osjećali neprijatno, uznemireno ili da nije trebalo da vidite to:

- A. Da; B. Ne; C. Ne znam;

21.1. Ako je vaš odgovor Da, šta je to bilo? _____

_____.

22. Da li ste se ikada lažno predstavljali na društvenim mrežama?

- A. Da, ali nisam nikom naštetio/la;
- B. Ne, zašto bih;

C. Da, ali da dobijem informacije koje smatram bitnim;

D. Da, da bi nekom koga ne volim naštetio;

E. Nešto drugo:_____.

23. Da li smatrate da laganjem na društvenim mrežama možete poboljšati svoj društveni status?

A. Da; B. Ne;

23.1. Ako je vaš odgovor potvrđan objasnite zašto to mislite?_____

_____.

24. Da li smatrate sajbernasilje težim ili lakšim oblikom nasilja od fizičkog nasilja?

A. Da; B. Ne;

24.1. Objasnite vaše mišljenje:_____

_____.

25. Da li češće vi vršite sajberbuling ili ste vi češće žrtva istog?

A. Češće mene diskriminišu;

B. Podjednako sam meta i ja vršim sajberbuling;

C. Češće ja vršim sajberbuling;

D. Nisam na društvenim mrežama zbog sajberbulinga;

26. Na koji način sajberbuling utiče na vas?

A. Osjećam se anksiozno, potrešeno;

B. Ponekad me pojedini dijelovi sajberbulinga povrijede;

C. Rijetko me povrijedi;

D. Uopšte ne pridajem značaja sajberbulingu;

27. Da li smatrate da bi imali adekvatnu zaštitu u slučaju da se nekom obratite za pomoć ako ste žrtva sajberbulinga?

A. Osjećam se sigurno, imam se kome obratiti i imaću adekvatnu zaštitu;

B. Osjećam se djelimično sigurno, imam se kome obratiti, ali nisam siguran da li ću biti zaštićen od sajberbulinga;

C. Osjećam se nesigurno, niti se imam kome obratiti, niti se mogu zaštititi;

D. Ne smatram sajberbuling tolikim problemom, ne pridajem mu značaja, a mogu se sam zaštititi;

28. Smatrate li da sajberbuling ostavlja posljedice?

A. Smatram da ostavlja trajne posljedice;

B. Smatram da češće ostavlja posljedice;

C. Smatram da rijetko ostavlja posljedice;

D. Ne ostavlja posljedice;

29. Da li smatrate da sajberbuling vodi u fizičko nasilje?

A. Smatram da sajberbuling prethodni fizičkom nasilju;

B. Smatram da ponekad sajberbuling može dovesti do fizičkog nasilja;

C. Mislim da su rijetki slučajevi kada sajberbulinga dovodi do fizičkog nasilja;

D. Ne vidim povezanost.

HVALA NA PAŽNJI.

BIOGRAFIJA AUTORA

Gorica Madžarević je rođena 08.04.1990. godine u Vlasenici. 2009. godine završila je srednju Veterinarsku školu u Vlasenici. Školovanje je nastavila na Fakultetu političkih nauka Banja Luka, smjer Socijalni rad. Diplomirala je 14.04.2014. godine na temu "Karakteristike socijalnog rada sa romskim porodicama".

U akademskoj 14/15 upisala je master studije socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka, u Banjoj Luci.

Kao diplomirani socijalni radnik radila je u OŠ "Mladen Stojanović" Bronzani Majdan- Banja Luka. Poslije toga, nastavlja da radi kao asistent u nastavi učenicima sa autizmom.

Školska 2015/2016 i 2017/2018 radila u Ugostiteljsko trgovinsko-turističkoj školi Banja Luka kao asistent učeniku sa autizmom. Takođe, školske 2018 radila u OŠ "Branko Radičević" Banja Luka kao asistent u nastavi učeniku sa autizmom.

Trenutno je zaposlena u OŠ "Branko Radičević" Banja Luka, takođe kao asistent u nastavi učeniku sa autizmom. Pored toga, učestvovala je na raznim edukacijama za osobe sa autizmom, a takođe i na ostalim edukacijama vezanim za socijalni rad.

Volontira u dobrotvornoj fondaciji pravoslavne crkve "Čovjekoljublje" u sklopu projekta pomoći djeci iz JU Dom "Rada Vranješević".

Koristi se engleskim jezikom. Poznaje rad na računaru (Word, Excel, Power Point, internet i slično). Ima položen vozački ispit, B kategorije.

Универзитет у Бањој Луци
Факултет политичких наука
Комисија за оцјену и одбрану завршног рада на другом циклусу

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА	
ПРИМЉЕНО:	22. 01. 2019
	59/19

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВИЈЕЋУ ФАКУЛТЕТА ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Предмет: Извјештај о оцени завршног рада на другом циклусу Студијског програма социјалног рада кандидаткиње Горице Мацаревић

Наставно-научно вијеће Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци је на сједници одржаној дана 21. 12. 2018. одлуком број 08/3.1569-11/18, именovalo Комисију за оцјену и одбрану завршног рада на другом циклусу Студијског програма социјалног рада, кандидаткиње Горице Мацаревић под насловом “Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањој Луци“, у саставу:

1. Доц. др Андреа Пухалић, доцент, ужа научна област Теорија и методологија социјалног рада, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, предсједник;
2. Проф. др Александар Југовић, редовни професор, ужа научна област Социјална патологија, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, члан – ментор;
3. Проф. др Небојша Мацановић, ванредни професор, ужа научна област Општа педагогија, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан.

Након што је прегледала и анализирала завршни рад, Комисија подноси Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци следећи

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени завршног рада на другом циклусу Студијског програма социјалног рада, кандидаткиње Горице Мацаревић, под насловом “Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањој Луци“.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ

Горица Мацаревић рођена је 8. 4. 1990. године у Власеници, где је завршила основну и средњу школу. Основне студије социјалног рада на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци уписала је 2009. године а завршила је 2014. године са просечном оценом 7,48.

У погледу знања и обука кандидакиња поседује: положен стручни испит за рад у васпитно образовним институцијама; завршену едукацију за асистенте у настави дјецe

аутистичног спектра; A1/A2 сертификат познавање енглеског језика; познавање рада на рачунару (Word, Excel, Power Point, Internet).

Хронолошки, имале је следеће радно искуство:

- 2014 – 2015. г.: ЈУ ОШ „Младен Стојановић“ Бронзани Мајдан, Бања Лука – социјални радник, приправник;
- 2015–2016. г.: Угоститељско-трговинско-туристичка школа, Бања Лука–асистент у настави ученику са аутизмом;
- 2017–2018. г.: Угоститељско-трговинско-туристичка школа, Бања Лука–асистент у настави ученику са аутизмом;
- 2018. г.: Основна школа „Бранко Радичевић“ Бања Лука - асистент у настави ученику са аутизмом.

1. УВОД

Мастер рад *“Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањој Луци”*, кандидаткиње Горице Мацаревић, има 71 страну. У раду су коришћене 44 референце на српском, хрватском и енглеском језику. Рад има следећу структуру:

1. Увод

2. Теоријски дио

2.1. Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа

2.1.1. Одређивање појма сајбербулинга

2.1.2. Специфичности сајбербулинга

2.1.2. Врсте сајбербулинга

3. Емпиријски дио

3.1. Научна и друштвена оправданост истраживања

3.2. Предмет истраживања

3.3. Циљеви и задаци истраживања

3.4. Варијабле истраживања

3.5. Основне методе и технике истраживања

3.6. Просторни и временски оквир истраживања

3.7. Демографске карактеристике испитане популације

3.8. Резултати истраживања

4. Резултати истраживања по варијаблама

4.1. Злостављање преко текстуалних (смс) порука

4.2. Злостављање путем телефонских позива

4.3. Злостављање преко фотографија и видео записа са телефона

4.4. Злостављање преко емаил-а

4.5. Злостављање у цхат собама

4.6. Злостављање инстант порукама

4.7. Злостављање на веб сајтовима

5. Закључак

6. Литература

2. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања је сајбербулинг или електронско насиље као специфична форма вршњачког насиља путем савремених информацијско-комуникацијских технологија, које се темељи на злоупотреби различитих технолошких платформи како би се нарушио психички (и последично физички) интегритет жртве. Сајбербулинг представља свако вршњачко насиље у сајбер простору. Нарочита експанзија коришћења друштвених мрежа приметна је код адолесцената. Насиље се дешава на свим друштвеним мрежама, али Фејсбук је најраспрострањенији, па је и насиље на њему највећи проблем. Најучесталији облици насиља на друштвеним мрежама јесу: увреде, претње, злостављање, омаловажавање, лажно представљање, хаковање профила, исмејавање, ухођење, итд. Оно може укључивати ширење фотографија, снимака или било којих приватних информација. Конфликти који започињу преко Фејсбука или других друштвених мрежа некада се заврше и физичким обрачунима.

У складу са предметом истраживања, циљ истраживања је био да се научно објасне раширеност и последице сајбербулинга на друштвеним мрежама у популацији адолесцената.

Постављени циљ је конкретизован кроз задатке истраживања:

- Испитати колико је сајбербулинг присутан код ученика средњих школа;
- Утврдити везе сајбербулинга са понашањем адолесцената;
- Испитати учесталост јављања сајбербулинга у односу на пол;
- Испитати склоност ученика сајбербулингу с обзиром на узраст;
- Испитати да ли су ученици чешће злостављали или су чешће били злостављани;
- Испитати учесталост сајбербулинга у односу на разред;
- Испитати да ли су ученици чешће били злостављани у школи или ван школе.

3. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР РАДА

На основу одређења предмета и циља истраживања кандидаткиња је поставила следећу општа хипотезу: Електронско насиље је заступљеније на Фејсбук-у него на другим друштвеним мрежама.

Посебне хипотезе су следеће:

X1: Електронско насиље најчешће врше дечаци који имају склоност другим облицима насилног понашања.

X2: Постоји веза између искуства електронског насиља и осећања усамљености.

X3: Код ученика средњих школа су присутни сви облици сајбербулинга.

X4: Девојчице су склоније свим облицима сајбербулинга у односу на дечаке.

X5: Старији ученици су склонији свим облицима сајбербулинга од млађих ученика.

X6: Ученици су чешће злостављали путем свих врста сајбербулинга него што су били жртве.

X7: Ученици су путем свих облика сајбербулинга чешће били злостављани ван школе него у школи.

4. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

У фази прикупљања података коришћена је метода испитивања кроз упитник и скале ставова као техника. За потребе овог истраживања конструисан је посебан упитник који је коришћен као основни извор скупљања релевантних чињеница о сајбербулингу код адолесцената у средњим школама, који се састоје се из четири дела. Релевантност упитника је валидирана кроз мању фокус групу научно-стручне јавности која се бави овом проблематиком у науци и пракси (пет чланова фокус групе). Први део упитника се састојао од питања о основним социјално-демографским карактеристикама циљане групе испитаника. Други дио упитника састојао се од питања преко којих су добијени подаци о нивоу знања које циљна група има о интернету, друштвеним мрежама, приватности на друштвеним мрежама, доступност интернету и друштвеним мрежама и активностима које имају на друштвеним мрежама (десет питања). Трећи део упитника се састојао од питања: колико ученика има искуства сајбербулинга, као починилац или као жртва; да ли виктимизација путем сајбербулинга има косеквенце и ван друштвених мрежа, у школи или у социјалној средини; колико су ученици упознати са начинима помоћи и заштите од сајбербулинга; да ли адолесценти сматрају сајбер насиље као део насиља у друштву (14 питања). Четврти део упитника састоји се од питања помоћу којих је закључивано да ли су адолесценти упознати са последицама сајбербулинга или да ли сматрају да имају опције за адекватну заштиту. Питања су постављена у виду четворо-ступене скале (5 питања).

Истраживање је спроведено у марту 2018. године у Бања Луци и обухватило је три средње школе, на узорку од 302 ученика. Школе које су биле укључене у истраживање су: Угоститељско-трговинско-туристичка школа, Пољопривредна школа и Грађевинска школа. Учествовање је било на добровољној основи, а одговори анонимни, што је ученицима и наглашено. У истраживању су учествовали ученици оба пола, и свих разреда, од чега 52,3 % мушког пола, а 47,6 % женског пола.

У фази обраде податаке коришћене су методе дескриптивне статистике.

5. КЉУЧНИ РЕЗУЛТАТИ РАДА

Испитивани адолесценти имају профиле на више друштвених мрежа истовремено, а најзаступљенији су Фејсбук и Инстаграм и нешто мање Твитер. Сајбербулинг преко друштвених мрежа и других средстава комуникације био је присутан у свим облицима. Као жртве, најчешће су били злостављани провокацијама/вређањима на друштвеним мрежама, позивима и текстуалним порукама. Као починиоци сајбербулинга, друге су злостављали негативним и омаловажавајућим коментарима, постављањем неприкладних слика, позивима и текстуалним порукама. Најмање је било заступљено злостављање на веб сајтовима и преко инстант порука.

Дечаци су чешћи починиоци сајбербулинга од дјевојчица. Дјевојчице више од дечака сматрају да је сајбербулинг тежи вид насилништва од физичког. Ученици који су били жртве сајбербулинга то искуство су доживљавали преко телефонских позива, текстуалних (СМС) порука, фотографија и видео записа са телефона и у чет собама. У

односу на пол, девојчице су чешће биле угрожаване путем текстуалних порука а дечаки путем телефонских позива, и у чет собама.

Старији ученици средњих школа чешће су испољавали сајбербулинг од млађих ученика. Да су били жртве сајбербулинга 1-10 пута, потврдило је у трећем разреду 5% (од укупног броја анкетираних ученика трећих разреда), у првом 4%, у другом 3%, и у четвртном 3% ученика. И као жртве, ова искуства су више имали дечаки него девојчице: 11% дјечака и 4% дјевојчица у распону од 1 до 10 догађаја сајбербулинга.

Велики број ученика који су били злостављани путем неких од облика сајбербулинга никоме није рекао за свој проблем. Ученици који су се сусретали са сајбербулингом најчешће су осећали краткотрајну узнемиреност. Међутим, сајбербулинг може довести до повлачења детета у себе, губитка самопоуздања и да се дете осећа беспомоћно, безвредно, постиђено и понижено. Ученици који су разговарали са другима о овом проблему најчешће су то чинили са родитељима и пријатељима, а ретко са разредним старешинама и стручним сарадницима школе (педагог, психолог, социјални радник).

6. ДРУШТВЕНИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Друштвена оправданост овог истраживања проистиче из потребе да се унапреди систем препознавања, окривања и друштвеног реаговања на сајбербулинг. У превенцији овог проблема потребно је радити на едукацији и информисању како деце, тако и родитеља и наставника о могућностима и ризицима употребе савремених средстава комуникационих технологија, као и начинима интервенције на проблем. Такође, потребно је подићи и свест јавности о овом проблему, о његовој озбиљности и последицама до којих може довести.

Научни допринос истраживања јесте у обогаћивању сазнања која се односе на садржаје, узроке и последице сајбербулинга, као и утицај друштвених мрежа на понашање адолесцената. Такође, научни допринос јесте и у изради инструмента за анализу феноменолошких, етиолошких и последичних аспеката сајбербулинга. Примењени инструмнет (упитник) и добијени резултати могу бити основа за на нова истраживања и проучавање ове проблематике.

7. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија сматра да је мастер рад на тему *“Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањој Луци”*, кандидаткиње Горице Мацаревић, имао за предмет савремен и актуелан научни и друштвени проблем. Истраживање је спроведено у складу са пријављеном темом и са свим елементима оригиналног и самосталног научног рада. У раду је показано одлично познавање методологије научног рада у погледу успостављања веза између теоријско-појмовних основа и коришћења инструмента истраживања са предметом, циљевима и хипотезама. Кандидат је користио адекватне методе обраде резултата истраживања. Коришћен је релевантан научни категоријални апарат, као и актуелна научна литература. Рад има практичне импликације у области разумевања приступа и циљева у превенцији проблема у понашању и сајбербулинга код адолесцената.

Напомињемо да је у претходном поступку извршена контрола овог мастер рада путем софтвера за откривање плагијата у складу са чланом 3. *Правилника о поступку провјере завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци*, о чему достављамо потврду у прилогу. Резултат софтверске анализе показао је да постоји подударање од 5% са изворима из литературе који нису адекватно наведени, а што не угрожава оригиналност рада, нити је последица плагијаризма већ навођења референци. Кандидаткиња је након ове провере извршила неопходне корекције и наведени недостаци су отклоњени, што је дописом Факултеу потврдио и ментор рада.

На основу свега претходно наведеног, Комисија

ПРЕДЛАЖЕ

Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, да прихвати овај извештај и да се кандидаткињи Горице Мацаревић, одобри јавна одбрана завршног-мастер рада на тему *“Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањој Луци”*.

Београд/Бања Лука, 15. 01. 2019. године

КОМИСИЈА:

1. Доц. др Андреа Пухалић, председник

2. Проф. др Александар Југовић, члан – ментор

3. Проф. др Дебојша Мацановић, члан

Број:08/1.1210/18

Датум: 10.10. 2018.

На основу члана 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци број 02/04-3.2688-4/17 од 28.09.2017. године издаје се

У В Ј Е Р Е Њ Е

Овим се потврђује да је мастер рад кандидаткиње **Горице Мацаревић** називом „Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањалуци“ провјерен путем званичног софтвера за откривање плагијата дана 21. 09. 2018. године.

Шеф библиотеке

Нина Кујалџић

Продекан за научноистраживачки рад

[Signature]

ДОСТАВЉЕНО:

- Ментору
- А/А

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНОГ МАСТЕР/МАГИСТАРСКОГ РАДА

Име и презиме аутора мастер/магистарског рада: Горица Мацаревић;

Датум, мјесто и држава рођења аутора: 08.04.1990. године, Власеница, Босна и Херцеговина;

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања: Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, дана 14.04.2014. године;

Датум одбране завршног/дипломског рада аутора: 14.04.2014. године

Наслов завршног/дипломског рада аутора: „Карактеристике социјалног рада са ромским породицама“;

Академско звање коју је аутор стекао одбраном завршног/дипломског рада: Дипломирани социјални радник - 240 ECTS;

Академско звање које је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада: Магистар социјалног рада – 300 ECTS;

Назив факултета/Академије на коме је мастер/магистарски рад одбрањен: Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци;

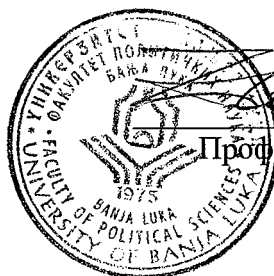
Наслов мастер/магистарског рада и датум одбране: „Обиљежја сајбербулинга код ученика средњих школа у Бањој Луци“, датум одбране: 15.02.2019. године;

Научна област мастер/магистарског рада према CERIF шифрарнику: Друштвене промене, теорија социјалног рада (S 214);

Имена ментора и чланова комисије за одбрану мастер/магистарског рада:

1. Доц. др Андреа Пухалић, предсједник Комисије;
2. Проф. др Александар Југовић, члан-ментор;
3. Проф. др Небојша Мацановић, члан;

У Бањој Луци, дана 18.02.2019. године;

Декан

Проф. др Здравко Злокапа

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је
мастер/магистарски рад

Наслов рада Облике и карактеристике сајбербулингa код ученика средњих школа у Бањој Луци

Наслов рада на енглеском језику Characteristics of cyberbullying among high school students in Banja Luka

- ☒ резултат сопственог истраживачког рада,
- ☒ да мастер/магистарски рад, у цјелини или у дијеловима, није био предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- ☒ да су резултати коректно наведени и
- ☒ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци 22. 2. 2019.

Потпис кандидата

Јорџа Мачаревић

**Изјава којом се овлашћује факултет Политичких наука факултет/ Академија умјетности
Универзитета у Бањој Луци да мастер/магистарски рад учини јавно доступним**

Овлашћујем факултет Политичких наука факултет/ Академију умјетности Универзитета у Бањој Луци да мој мастер/магистарски рад, под насловом

Обавезнија сајбербулмија код ученика средњих школа у Бањој Луци

који је моје ауторско дјело, учини јавно доступним.

Мастер/магистарски рад са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату, погодном за трајно архивирање.

Мој мастер/магистарски рад, похрањен у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство - некомерцијално - без прераде
4. Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима
5. Ауторство - без прераде
- ☒ 6. Ауторство - дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци 22.2.2019.

Потпис кандидата

Горница Манафевит

**Изјава о идентичности штампане и електронске верзије
мастер/магистарског рада**

Име и презиме аутора Машаревити Јорница

Наслов рада Обимења садржајности код ученика средњих школа у Бањој Луци

Ментор Проф. др Александар Југовити

Изјављујем да је штампана верзија мог мастер/магистарског рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци 22.2.2019.

Потпис кандидата

Јорница Машаревити